

RECENZE

Eva SEMOTANOVÁ – Pavel CHROMÝ – Zdeněk KUČERA (eds.)

Historical Geography in Czechia: Themes and Concepts

(= Historische Geographie / Historical Geography Vol. 5)

Zürich, LIT Verlag 2023, 419 s., ISBN 978-3-643-91059-2.

Soudobá historická geografie patří k dynamicky se rozvíjejícím interdisciplinárním oborům na pomezí přírodních, společenských, humanitních a technických věd, založeným na spolupráci mezi geografiy a historiky. Nejde pouze o tvorbu historických atlasů a rekonstrukčních map,¹ nýbrž o komplexní studium interakce společnosti a prostředí v průběhu staletí. Jako celek historická geografie přispívá k pochopení jevů, procesů, příčin, mechanismů, důsledků a významů proměn historických krajín, regionů a hranic, přírodního a kulturního dědictví, jednotlivých míst, územních komunit a jejich identit.²

Poznávání stavu, vývoje a proměn krajiny a prostředí vůbec v časoprostorovém kontextu příčin, následků a souvislostí, je nepostradatelným krokem k ocenění a uznání významu krajiny jako základní složky prostředí, v němž lidé žijí. Bez porozumění minulosti nelze pochopit současnost. Soudobé intenzivní tlaky vedoucí k zásadním proměnám naší (nejen) historické krajiny vyvolávají palčivou potřebu hlubšího poznání a pochopení její hodnoty a významu, a to v širokém multidiscipli-

1 Čímž nesnižují hodnotu těchto děl. *Akademický atlas českých dějin* naopak považují za mimořádné dílo, jehož vydání ve velmi reprezentativním formátu lze vnímat jako svého druhu unikátní počín (Eva SEMOTANOVÁ – Jiří CAJTHAML et al., *Akademický atlas českých dějin*, Praha 2014), podobně mimořádným výstupem je i vydání řady svazků atlasového projektu ke srovnávacím dějinám měst *Historický atlas měst České republiky* (od roku 1995).

2 Eva SEMOTANOVÁ – Pavel CHROMÝ – Zdeněk KUČERA, *Historická geografie: tradice a modernita*, Praha 2018, s. 15.

plinárním pojetí, neboť, jak deklaruje Úmluva Rady Evropy o krajině, jsou si evropské země všeobecně vědomy celosvětového významu krajiny jako základní složky prostředí, v němž lidé žijí, toho, že krajina přispívá k utváření místních kultur a že je základní součástí evropského přírodního a kulturního dědictví, protože přispívá k blahu lidstva a upevnění evropské identity.³ Historická geografie mimo jiné též pomáhá postihnout podstatu environmentálních a společenských hrozeb a problémů v daných časoprostorových kontextech, vyvarovat se jednání, které rozvoj společnosti omezuje, rozumět reakcím, které aktivity člověka v prostředí, v krajinách a regionech různých měřítek vyvolávají,⁴ tj. analyzovat charakteristiky, síly a tlaky, které krajinu mění.⁵

Ačkoli se nejedná o tradiční po staletí se utvářející vědeckou disciplínu, vždyt začínající historicko-geografické a historicko-kartografické přístupy a pohledy na studium a rekonstrukci historických krajin lze v moderním smyslu slova vnímat až od přelomu 19. a 20. století, stala se naše historická geografie etablovaným a dobře se rozvíjícím oborem, a to i v mezinárodním měřítku.

Hledání obsahu a formy oboru až k ustavení historické geografie jako samostatné mezioborové disciplíny popisuje Eva Semotanová v knize *Historická geografie: tradice a modernita*.⁶ Nemalý význam pro rozvoj oboru má fakt, že již od roku 1968 vychází časopis *Historická geografie*, který profiluje historickou geografii jako obor se širokým spektrem témat, metod a pramenů. Sleduje nové náměty a perspektivy historicko-geografického výzkumu i rozpracované projekty historické geografie.

V roce 2024 se uskutečnil již 20. ročník historicko-geografické konference, která je příležitostí k rozvoji mezioborové spolupráce, osobnímu setkávání i předávání aktuálních informací o aktivitách řady pracovišť, které mají historicko-geografický rozměr (např. řada výzkumných projektů MK ČR NAKI). V roce 2012 pak vzniklo na bázi sedmiletého projektu excelence v základním výzkumu GA ČR (2012–2018) Výzkumné centrum historické geografie, které je jediným institucionalizovaným historicko-geografickým pracovištěm v Česku. Výstupem jeho činnosti je řada publikací, atlasů, konferencí a workshopů, vč. předkládané publikace *Historical Geography in Czechia: Themes and Concepts*, která je pátým svazkem edice „*Historische Geographie / Historical Geography*“ nakladatelství LIT Verlag.

3 Úmluva Rady Evropy o krajině, Florencie 20.10.2000, Preambule. Překlad ve znění sdělení MZV č. 13/2005 Sb. m. s., č. 12/2017 Sb. m. s., č. 27/2021 Sb. m. s.

4 E. SEMOTANOVÁ et al., *Historická geografie: tradice a modernita*, s. 7.

5 Úmluva Rady Evropy o krajině, C 1) A) ii).

6 E. SEMOTANOVÁ et al., *Historická geografie: tradice a modernita*, s. 11nn.

Samo pojetí knihy a pestrý autorský kolektiv z několika vědeckých pracovišť dokládá, že přestože na obsah historické geografie lze nahlížet z různých úhlů pohledu, není pochyb o tom, že historická geografie má interdisciplinární charakter. Kniha je výsledkem spolupráce geografů a historiků v rámci Výzkumného centra historické geografie, která navazuje na více než čtyřicetiletou tradici společných výzkumů v České republice. Vedle pojednání o oborových východiscích se v jeho obsahu odrážejí nejzásadnější badatelská témata – proměny krajiny, historických měst (sídel) a regionů. Jedná se především o souhrnnou přehledovou publikaci obsahující jednotlivé příspěvky k uvedeným tématům (témata a koncepty), která prezentuje českou historickou geografii především zahraničním čtenářům. Z toho vyplývá, že ve většině případů nejde o publikaci zcela nových výsledků, nýbrž o přehled výzkumů jednotlivých autorů k daným tématům, z nichž mnohé byly v nějaké podobě již prezentovány. Široké obsahové rozkročení od obecných východisek oboru historické geografie až ke konkrétním otázkám, místy až případovým studiím, geografické zaměření na Českou republiku a snaha o co nejkomplexnější pokrytí hlavních měřítek území (krajina – sídla – regiony) může vzdáleně evokovat již klasickou knihu Evy Semotanové *Historická geografie českých zemí*.⁷

Úvodní část knihy tvoří rozsáhlá kapitola „Historická geografie mezi tradicí a modernitou“ (E. Semotanová, P. Chromý, Z. Kučera) představující souhrnný text obšírně zachycující základní východiska a přístupy historické geografie v mezinárodním a historickém kontextu, což podtrhuje množství odkazů na českou i zahraniční literaturu, a to se zaměřením na české (československé) prostředí. Tvoří obecný odborný rámec k dalším kapitolám, kde jsou ve formě samostatných statí pojednávána konkrétní témata historicko-geografického výzkumu.

Jako první následuje nejrozsáhlejší část knihy zaměřená na téma historické krajiny. Poznávání, dokumentace a interpretace historických krajín, jejich hodnot a významů, vysvětlování příčin, zákonitostí a aspektů jejich proměn, je totiž jedním z pilířů historické geografie. Na závěr úvodní kapitoly „Krajiny“ (Z. Kučera, E. Semotanová) jsou zmíněny tři hlavní přístupy ke zkoumání historické krajiny, které se odrážejí i v následujících kapitolách. První skupinu přístupů představují studie dlouhodobých změn využití území, k nimž došlo od poloviny 19. století. Jsou založeny především na využití statistických pramenů a srovnávacích mapových podkla-

7 Eva SEMOTANOVÁ, *Historická geografie českých zemí*. Práce Historického ústavu Akademie věd České republiky = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 16. Praha 1998. Druhé aktualizované vydání z roku 2002, dotisk 2006.

dů. Za pomoci těchto zdrojů jsou uvedené změny interpretovány ve světle hlavních přírodních a společenských procesů.

Druhou oblast představují různorodé studie o jedinečných krajinných, environmentálních, společenských a kulturních proměnách, k nimž došlo zejména (nejen) v českém pohraničí ve druhé polovině 20. století (např. témata odsunu českých Němců, důsledky železné opony, zánik osídlení, vysídlení pohraničí, proměny religiózní krajiny, periferizace krajiny atd.). Poslední okruh představuje aplikovaná historická geografie, zejména ve vztahu k interpretaci, ochraně a správě přírodního, kulturního a krajinného dědictví. Po tomto úvodu následuje devět studií k různým tématům týkajícím se historické krajiny.

První přístup reprezentuje několik kapitol zabývajících se změnami v krajině, a to „Změny krajiny v 19. a první polovině 20. století“ (A. Vyskočil, E. Semotanová), „Proměny využití území (land use) v druhé polovině 19. století v Česku“ (L. Jeleček, I. Bičík) či „Hlavní trendy změn využití území (land use) v Česku od roku 1896 do roku 2010 a jejich hnací síly“ (L. Kupková, I. Bičík, L. Jeleček). Zajímavý vhled do starší historie nacházíme v kapitole „Krajina středověku a raného novověku“ (R. Šimůnek, J. Žemlička). Druhý z uvedených přístupů představují kapitoly „České pohraničí: Proměna krajiny domova“ (Z. Kučera), „Regionální historická geografie: příklad Nováků a okolí“ (P. Chrastina), „Náboženská krajina“ (T. Havlíček, K. Klingorová) a „Rekreační krajina“ (D. Fialová). Třetí oblast výzkumu reprezentuje příspěvek „Historická geografie hornického dědictví: příklad Jáchymovska“ (J. Jelen).

Druhá část knihy pojednává o sídlech. Úvodní kapitola (E. Semotanová) prezentuje osídlení jako prostorový fenomén, pojednává téma urbanizace krajiny i transformace sídelní struktury. Představuje hlavní urbanistická témata řešená v rámci Výzkumného centra historické geografie. Jde o významnou a dynamicky se rozvíjející oblast výzkumu, neboť interdisciplinární charakter výzkumu městské krajiny předpokládá využití standardních i nestandardních zdrojů a metod.

Vzhledem k úzké vazbě mezi geografickými podmínkami městského prostoru a základními sociálními, ekonomickými a kulturními vlivy jsou zde užívány nejen kartografické a ikonografické zdroje, ale i moderní technologie geoinformatiky či nezbytný terénní výzkum atd. Na úvodní stať navazuje pět kapitol vztažených k uvedené problematice sídel a osídlení, chronologicky řazených od středověku po novověk, tematicky od celostátního pohledu přes lokální úroveň k dílčímu fenoménu městské kultury, „americkému baru“. Jedná se o kapitoly „Středověká města v české a moravské krajině“ (J. Žemlička), „Raně novověká města – vizuální a ver-

bální reprezentace“ (R. Šimůnek), „Města předindustriální oblasti ve světle kartografických pramenů“ (M. Tůmová), „Městské oblasti, průmyslová revoluce a případ Brna“ (A. Vyskočil) a „Městské kultury: příklad amerického baru“ (T. Mozer).

Poslední část knihy se zabývá regiony.⁸ Protože je region často považován za jeden ze základních geografických pojmů a diskuse nad konceptualizací regionu je velmi bohatá, je úvodní kapitola „Regiony“ (P. Chromý, M. Semian, Z. Kučera), byť nepříliš dlouhá, bohatá na velké množství bibliografických odkazů na různé přístupy a pojetí, a to v mezinárodním měřítku.

Současný geografický výzkum v zásadě rozlišuje tři způsoby chápání regionu, které jsou zde představeny. Pravděpodobně nejběžnějším přístupem k regionu v současné vědě je brát region jako danost. I tyto regiony jsou však konstruovány a badatelé je používají místo toho, aby koncept regionu hlouběji zkoumali jako statistickou nebo institucionální jednotku, tj. jako analytický nástroj, kategorii pro třídění dat a informací. V rámci tohoto přístupu k regionu lze identifikovat různé rozsahy regionů, od přirozených až po regiony ad hoc. Druhý tradiční geografický přístup chápe regiony jako konstrukt geografického výzkumu, který hledá relativně autonomní soubor vzájemně provázaných a kvalitativně propojených složek prostředí. Regiony jsou tedy ohraničené, přilehlé dílčí jednotky širších celků. Nejnovější chápání regionu pak dává pojem regionu do souvislosti se sociálním diskurzem. Historicko-geografický výzkum nejen vysvětluje historické souvislosti vývoje území, ale zároveň nabízí alternativní možnosti chápání regionů na základě historicko-geografických a kulturně-geografických omezení.

Na tento úvod navazuje šest kapitol, seřazených od případových studií konkrétních regionů po dílčí otázky regionální identity, „Regionální historická geografie: příklad oblasti Kladska, regionu s historickou pamětí“ (E. Semotanová, P. Chromý, Z. Kučera), „Správní hranice a prostorová perifernost v Česku od poloviny 19. století“ (T. Burda, P. Chromý), „Grafické symboly a místní identita: případ obecních znaků“ (M. Šifta), „Název jako regionální symbol“ (M. Semian), „Měnící se reprezentace severozápadních Čech v učebnicích zeměpisu“ (S. R. Kučerová, Z. Kučera) a „Označování regionálních produktů: případ Česka“ (M. Fialová).

Následuje „Závěr“ (E. Semotanová, P. Chromý, Z. Kučera), ze kterého je zřejmé, že česká historická geografie na prahu třetího tisíciletí je disciplínou, která

8 Záměr o regiony dokládá i jedna z historicko-geografických konferencí, z které vzešla monografie s tematickým zaměřením na regiony a regionalismus v historické geografii: Robert ŠIMŮNEK (ed.), *Regiony – časoprostorové průsečíky?*, Praha 2008. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti Historici Pragae. Řada C, Miscellanea, sv. 21.

může významně ovlivnit tvorbu a ochranu současné krajiny tím, že nahlédne její historické souvislosti, a přispěje tak k jejímu rozvoji. Předkládaná kniha není učebnicí historické geografie, ani monograficky zpracovaným dílem, nýbrž sborníkem kapitol, které nahlíží soudobá témata a koncepty, stmelené do konsistentního díla úvodními kapitolami. Početný autorský kolektiv zaštitěný předními odborníky svázanými s Výzkumným centrem historické geografie je garancí odborné úrovně publikace, která jako celek velmi dobře funguje a bezesporu obohacuje historicko-geografickou literaturu posledních let.

Jiří Kupka

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uveďte původ – Neužívejte komerčně – Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

PETR CHELČICKÝ

Postila I.

K vydání připravil Jaroslav BOUBÍN.

(= Sbírka pramenů k náboženským dějinám, svazek 6)

Praha, Historický ústav 2022, 570 s., ISBN 978-80-7286-391-4;

PETR CHELČICKÝ

Postila II.

K vydání připravil Jaroslav BOUBÍN.

(= Sbírka pramenů k náboženským dějinám, svazek 7)

Praha, Historický ústav 2024, 532 s., ISBN 978-80-7286-427-0.

Opera omnia Petra Chelčického dospěla k edici nejrozsáhlejšího a podle mínění řady badatelů spolu se *Sítí víry* i nejzávažnějšího díla tohoto svérázného myslitele a bohoslovce. Z hlediska jeho editora Jaroslava Boubína šlo o úkol velice náročný, neboť Petrova Postila se dochovala ve dvou verzích, z nichž starší v rukopise sign. XVII E 5 Knihovny Národního muzea z doby kolem roku 1500 obsahuje pouze homilie od první neděle adventní až po neděli masopustní, zatímco druhá sice je přináší všechny, avšak zhruba o polovinu zkrácené, jak si to vyžádalo jejich tištěné vydání z let 1522 a 1532. Vzhledem k rozsahu a rozdílnému dochování obou částí se Jaroslav Boubín rozhodl vydat je ve dvou svazcích. Do prvního zařadil rukopisnou část spolu se stejným úsekem zkrácené verze, zbývajících 43 tištěných homilií přináší druhý svazek.

Naznačený postup a dvouletý interval mezi oběma svazky Boubínova kritického vydání si vyžádal sice neobvyklé, ale v daných okolnostech promyšlené a účelné rozdělení úvodního pojednání do dvou částí. Platí to i pro dvojí ediční poznámku, jež v prvním svazku poskytuje pouze nezbytné údaje, které v rozšířené podobě přináší závěrečná část druhého svazku. Z hlediska čtenáře, jenž má k dispozici oba svazky, je účelné začít nahlédnutím do jedné z edičních poznámek, neboť obě mu poskytnou základní poznatky o dochování a předchozím zpřístupnění vydávaných textů. K prohloubení poznatků o Petrovi Chelčickém přispěly přípravy jeho velkých, posléze však zrušených oslav v roce 1871. Teprve však v letech 1890–1893 došlo zásluhou evangelického duchovního Benjamina Košuta k tištěnému vydání prvního dílu Postily, a to pouhým převodem prvního svazku tisku z roku 1522 do nové češtiny. Úplného vydání této tištěné verze se v letech 1900–1903 záslužně ujal Emil Smetánka, který však dal přednost transliterovanému, čtenářsky málo vstřícnému přepisu.

Pokud základní poučení o Petrově Postile nejprve vyhledáme v úvodním pojednání druhého svazku, je to v intencích samotného autora, jemuž se jevilo logičtější sestavit a publikovat tento výklad až po zpracování celé edice. Jaroslav Boubín ho nazval „Několik glos k Postile Petra Chelčického“, třebaže je k nim takřka nemožné cokoli podstatného dodat. I když podle něho jde o Petrův „nejambicióznější spis“, o jeho genezi není nic přesného známo. Pozoruhodné je, že se ho výslovně ve svých počátcích nedovolávala ani jednota bratrská. Na základě řady indicií, lze přesto mít podle Jaroslava Boubína za to, že povědomí o tomto Petrově díle dále setrvalo, neboť jinak by ho Severinova tiskárna nemohla vydat pod jeho jménem. Za zmínku v této souvislosti ještě stojí, že šlo vůbec o první v Čechách vytištěnou postilu. V následujícím textu „Několika glos“ autor v chronologické linii vnímavě zachytil vývoj moderního zkoumání tohoto Petrova díla, přičemž neopomenul zmínit ani rezervované stanovisko Roberta Kalivody.

Závěrečné stránky „Několika glos“ oddělené od předchozího pojednání třemi hvězdičkami přinášejí poznatky, jež jejich autorovi vyplynuly z mnohaletého systematického výzkumu Petrovy literární pozůstalosti i samotné Postily. Vlastní představy života žitého v intencích Kristova božího zákona včetně souběžné zdrcující kritiky soudobého falešného křesťanství mohl přitom Petr do svého spisu vložit jen tehdy, pokud to dovoľoval obsah příslušných perikop. Přitom se pro něho rozumělo samo sebou, že zbožný křesťan se alespoň v neděli bude věnovat pozorné četbě či naslouchání božího slova. A jelikož kostely v této souvislosti zmiňuje jen jako místa, kde dochází k jeho dezinterpretaci, měla jeho Postila poskytnout potřebnou oporu nejen tam, kde kostela nebylo, ale i v místech, kde v nich zaznívaly škodlivé výklady.

Na rozdíl od Husovy Postily se Chelčický téměř výhradně odvolával jen na Bibli, i když místy byl nucen zohlednit též komentáře učených mistrů. Otázky moci či kritika vrstev i jedinců hierarchické společenské skladby, jež jsou náplní zejména Sítí víry, v Postile jsou dotčeny jen okrajově, takže právě tento spis se může oprávněně jevit jako její svérázné pokračování. Tomu ostatně napovídá i vznik Postily, který podle Jaroslava Boubína lze položit do druhé poloviny třicátých let a nejspíše na počátek čtvrtého desetiletí.

Teprve nyní přichází na řadu úvodní pojednání prvního svazku, které editor se skromností jemu vlastní nazval „Letmé nahlédnutí do prvních homilií Chelčického Postily“. Čtenář tu téměř na 40 stranách nalezne nejen všestranné poučení o jejich dochování a obsahu, ale i připomenutí způsobu, s nímž k příslušným perikopám ve svých českých nedělních postilách přistupovali Jan Hus a Jan Rokycana.

Hned z rozboru Předmluvy je zjevná příkladná erudice, s níž Jaroslav Boubín k tomu nad jiné obtížnému edičnímu úkolu přistoupil. Příští bádání se k jeho komparativně pojatému výkladu nepochybně bude vracet.

Kázání k lidu bylo výsadou kněží, pouze však těch, jimž to církev podle kanonického práva povolila. Chelčický k těmto privilegovaným osobám nepatřil, tím více proto musely i v kališnickém prostředí popuzovat jeho kritické výpady proti kněžím, kteří „*sú nepřítelē čtení svatého, vskutku jeho zapierajíce, v kostele s kadi-
dlem slávy jeho povyšujúce a v zbožiech svých kazatele a učitele spravedlivé pro čtenie na
oheň odsuzujúce a jinak lidi věrné pro čtenie tisknúce a je kaceřujúce*“. Z Chelčického podle Jaroslava Boubína vzrušeně promlouval sebevědomý laik, který své rozsáhlé homiletické dílo psal pro milovníky Boží pravdy. Dodávám, že především pro ty, kteří uměli číst nebo předčítat naslouchajícím. Ještě jedno pozoruhodné zjištění, jež vyplynulo z Boubínova seznamu citovaných míst, tu je třeba připomenout. Chelčický znal Bibli jako školený teolog, seznámil se dokonce i s několika jejích výklady, na jiné autority se však odvolával naprosto výjimečně.

Stačí ještě dodat, že rejstřík citovaných a připomínaných míst doprovází oba svazky, zatímco rejstřík osob a míst spolu se seznamem citovaných pramenů a literatury je připojen pouze k druhému z nich. Obdobně, jako je tomu u předchozích vydaných již svazků Chelčického spisů, se Jaroslav Boubín ani v tomto případě nomezil na ediční zásady a postupy. Obojí v obou svazcích v postačující míře nalezneme, přesto je však zjevné, že k soubornému vydání pozůstalosti Petra Chelčického od počátku přistupoval rovněž jako historik a exeget. Právě na základě tohoto navzájem prostoupeného zkoumání dospěl k závěrům výrazně obohacujícím dosavadní poznání. Jeho kritické vydání Chelčického Postily tím ještě více nabylo na významu.

František Šmahel

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uved'te původ – Neužívejte komerčně – Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

Marek STARÝ

Cizozemci a spoluobyvatelé. Udělování českého obyvatelského práva (inkolátu) v době předbělohorské

Praha, Auditorium 2018, 737 s., ISBN 978-80-87284-67-4.

Problematika inkolátu či obyvatelského práva je jedním z neoddělitelných aspektů při výzkumu české šlechty raného novověku. Navzdory tomu až donedávna chybělo souhrnné dílo, jež by se detailně zaměřilo na vznik a vývoj tohoto právního institutu na našem území. Tento citelný deficit nyní vyplňuje monografie právního historika Marka Starého, která představuje dosud nejpodrobnější a nejucelenější pojednání k tomuto tématu pro předbělohorské období.

Nejprve se autor zabývá terminologií. Připomíná, že termín *inkolát* se do češtiny dostal až v druhé polovině 17. století a nepoužívá ho tedy ještě ani Obnovené zřízení zemské (1627). Do té doby se udílení obyvatelského práva označovalo jako „přijímání do země“. Zároveň však Starý upozorňuje, že nespornou výhodou je široká významová srozumitelnost termínu *inkolát*, a proto nesushlasí se snahami o jeho odmítnutí.

Následně se autor zabývá podrobnou reflexí dosavadní literatury k tématu. Hned v úvodu také upozorňuje, že se věnuje primárně skutečně zahraničním žadatelům o obyvatelské právo, kteří byli závislí na rozhodnutí zemského sněmu, nikoliv tzv. vnitřními inkoly z vedlejších zemí Koruny české, u nichž byl tento proces výrazně jednodušší. Ani ti však v knize nejsou v rámci úplného výkladu právního rámce a správní praxe opomíjeni. Nakonec v obsáhlém úvodu rozebírá charakter archivních fondů, které jsou po téma relevantní. Vedle deskových zápisů a reverzů byly stěžejními prameny také přiznání osob k zemi, k jejichž skládání docházelo před zemskými úředníky.

Samotný pojem inkolát Starý definuje jako soubor práv pro privilegované vrstvy, který je spojený primárně s možností nabývat deskové statky. Shrnuje též historii snah o regulaci možnosti nabývání pozemkového majetku cizinci a vývoj tohoto souboru práv. Zlom představuje soudní výrok zachycený v Talmberském kodexu z roku 1486, který stanovil rámec pro kontrolu ze strany panovníka (a patrně již i stavů), v roce 1497 pak bylo inkolátní právo definitivně kodifikováno. Jak autor dokládá na různých příkladech, praxe byla i přes stanovená pravidla často poměrně benevolentní. Docházelo též k obcházení zákona zakupováním nemovitostí mimo desky, což je doloženo na Moravě.

Dále posuzovaný text pojednává o specifických podmínkách, jež se týkaly nobility z vedlejších zemí české koruny a měšťanů. V jejich případě náležela možnost držby deskových statků měšťanům Starého a Nového Města pražského a Kutné Hory. Později bylo toto právo rozšířeno i na měšťany jiných měst, u nichž však bylo vždy nezbytné zvláštní povolení krále. S městským stavem však souvisely také klíčky, kdy cizí šlechtici skrze přijetí měšťanského práva obcházeli sněmovní proceduru udílení obyvatelského práva, na což v roce 1575 reagoval též zemský sněm. Další privilegovanou skupinou, jíž je v knize věnován prostor, jsou svobodníci.

Významnou kapitolou je problematika politických práv a možnosti podílet se na správě a řízení země. Starý sleduje tuto praxi v širokém časovém rámci od posledních Přemyslovců, stejně jako již dříve u deskové držby. V té souvislosti se rovněž zastavuje u zemských úřadů a způsobu jejich obsazování. Upozorňuje, že neexistovala možnost, aby při zemských úřadech figurovali zahraniční šlechtici, a poukazuje v té souvislosti na zajímavý právní případ, kdy povýšení cizího šlechtice nižšího stavu do českého panského stavu znamenalo též automatické nabytí inkolátu.

Autor dále konstatuje omezenou možnost obsazování postu nejvyššího kancléře ze strany stavů, protože od nástupu Habsburků na český trůn byli do tohoto úřadu uváděni exponenti panovnické politiky. V případě apelačního soudu připomíná významnou úpravu, kterou Ferdinand I. vyhradil čtyři místa doktorům práv, tedy profesionálům. Volnější prostor panovníkovi poskytovalo obsazování dvorských úřadů, u nichž se nemusel tolik ohlížet na mínění stavovské obce. Ve správě krajské se pak uplatňovala opět jen šlechta s inkolátem, neboť krajští úředníci za panský i rytířský stav museli být v daném kraji *osedlí*. Důležitý aspekt inkolátu je pak samozřejmě ten, že jím byla podmíněna možnost zasedat na zemském sněmu. Preference „domácích“ panovala ze strany stavů i ve věci obsazování duchoven- ských funkcí, v této oblasti však Habsburkové jednali autonomně.

Ve věci obsazování úřadů ve vedlejších zemích Koruny české autor upozorňuje na střet zájmů mezi českými stavy a místními stavovskými obcemi. Zatímco čeští šlechtici se snažili úřady obsazovat z vlastních řad, aby tak posilovali soudržnost soustátí i přímý vliv Čech, místní šlechtici se naopak snažili využít možnosti pro zajištění autonomní zemské správy. Cizincům bylo zcela zapovězeno nejen vykonávání zemských úřadů a zasedání na sněmovních shromážděních, ale též používání desek zemských vůbec. Vztahovalo se na ně též omezení při obchodní činnosti, časem však byla v rámci habsburského soustátí posilována jejich práva v oblasti financí.

Stranou pochopitelně nezůstává ani otázka jazykového práva. Starý zde pojednává o postavení češtiny coby úředního jazyka, resp. o tzv. zákonu o zachování českého jazyka, přijatém v roce 1615. Detailněji se zabývá také postavením obyvatel tzv. vedlejších zemí české koruny, přičemž problematizuje tezi historika Josefa Kalouska o společném udílení obyvatelského práva pro korunní země a upozorňuje na absenci pramenů, jež by tuto praxi měly dokládat. Pro všechny korunní země nebyl udělován ani společný šlechtický stav a řízení probíhalo v každé zemi odděleně. K autonomnímu pojetí inkolátního práva naopak dokládá, že na Moravě byla uplatňována tzv. výhrada odmítnutí, kdy stavové mohli žadatele z jiných korunních zemí ze závažných příčin odmítnout. Tento právní nástroj poprvé obsahovalo usnesení zemského sněmu z roku 1523, z něhož byl přejímán i do pozdějších dokumentů.

Důležitou částí knihy je zevrubný popis vlastního procesu přijímání do země. Zde Starý upozorňuje, že se na přijaté cizince vztahovala povinnost prodat do dvou let pozemkový majetek v zahraničí, aby splnili podmínku, že budou podléhat jen jednomu zeměpánovi. Dále se zabývá reversem a též nezbytným povolením ze strany zemského sněmu, v zastoupení případně ze strany zemského soudu, na který sněm mohl různé pravomoci delegovat. Drobné změny či zpřesnění procesu přineslo Vladislavské zřízení zemské (1497) a sněmovní zasedání po tzv. šmalkaldské válce (1549). K zásadnější úpravě došlo až v roce 1609. Zemský sněm zakotvil lhůtu šesti týdnů pro složení reversu i pro deskové přiznání a nechyběl ani odkaz na nový Majestát náboženských svobod. V reakci na dosavadní praxi byla též přijata povinnost skutečně zakoupit deskový statek. Na Moravě platila pro povinnost nabytí deskového statku již od roku 1583 tříletá lhůta.

Dále se autor znovu vrací i k jazykovému zákonu, u nějž upozorňuje, že obyvatelské právo neměl získat nikdo, kdo by neuměl česky. Obratem však dokládá, že např. v roce 1620 inkolát získal Němec Ludwig Camerarius, jedna z čelných osobností dvora Fridricha V. Falckého. Vedle toho se autor zabývá také poplatky za úřední výkony a v případě Moravy přibližuje nejasnosti kolem výpočtu odměny ve výši 1 % pro zemské úřady, která v zemském právu figurovala až do roku 1562.

Sleduje též vliv rostoucího napětí mezi evangelickými stavy a katolickou stranou kolem panovníka, která přes obyvatelské právo pro cizí šlechtu posilovala své pozice. To vedlo ke zpřísnění podmínek pro udílení obyvatelského práva v letech 1609 a 1610. Starý zde také podrobně přibližuje reálný úřední průběh procesu udílení inkolátu a to v takovém pořadí, v jakém se jednotlivé úkony uskutečňovaly. Zastavuje se přitom rovněž u příkladů, kdy bylo stavy odmítnuto doporučení krále.

Kniha podrobně přibližuje také zápisy sněmovních přijetí, které byly intabulovány do deskových kvaternů nazývaných kvaterny relací. Není zcela jasné, kdy tato praxe vznikla, ale podle citovaného listu Ludvíka Jagellonského se zdá, že sněm toto právo uchopil až po jeho vládě. Autor zároveň upozorňuje, že výklad dotyčného článku Vladislavského zřízení zemského se časem poměrně dynamicky proměňoval.

Generačně zajímavým zjištěním je fakt, že zatímco do doby vlády Maxmiliána II. byl inkolát udílen skutečným cizincům, za vlády Rudolfa II. významně narostl počet žadatelů, kteří již v zemi pobývali delší dobu. Stranou pozornosti nezůstávají ani osoby, které si kvůli zvláštnímu statusu vyžádaly také zvláštní přístup, což je zde ilustrováno na příkladech Arnošta Bavorského či sedmihradského vévody Zikmunda Báthoryho. V deskových zápisech se také poprvé roku 1557 objevuje podmínka přizpůsobení se náboženskému právu v zemi a 1599 pak podmínka zakoupení deskového statku v Čechách, tedy již deset let před už zmíněným sněmovním usnesením. Dalším typem pramenů, jimž se Starý velmi podrobně věnuje, jsou reverzy, jež měly ustálenou podobu listů s pečeti (nejstarší dochován k roku 1502). Díky těmto písemnostem je často možné zpřesnit dataci sněmovního přijetí, nebo jej dokonce i doložit, pokud v deskovém zápisu chybí. Podstatným pramenem jsou rovněž přiznání k zemi, u nichž však není jasné, proč se zapisovala do trhových kvaternů. Nejstarší zapsané přiznání pochází z roku 1541.

Vedle standardní procedury se autor zastavuje též u dalších způsobů nabývání obyvatelského práva, jako je dědičný status (narození), sňatek, přijetí do panského či rytířského stavu nebo též případy Čechů, kteří zemi majetkově opustili a později se do ní opět navrátili. Celkový pohled na problematiku dotvrzuje rovněž způsob pozbytí inkolátního práva.

Podstatnou část knihy tvoří katalog šlechtických rodů. Jednotlivá hesla přibližují jak stručnou historii rodin a jejich vazby na další šlechtu, tak i proces, jakým nabyly obyvatelské právo. Zde se Starý dotýká také způsobu uvádění jmen. Ačkoliv sám uvádí, že podle dobových pramenů vychází z důsledné bohemizace jmen, není tomu tak ve všech případech a způsob výběru konkrétní podoby není vždy zcela zřejmý. Vedle rodů pánů z Meggau či z Fürstenberka jsou tak rody z Býnu (Bühnau), Manryko de Lara (Manrique de Lara) nebo Herbrot z Estinku. Na s. 645 pak uvádí predikát Volfa Zikmunda ve variantách „z Losenštejna“ i „z Lozenštejna“.

Problematické jsou zejména případy, kdy podle uvedené podoby jména není snadné rod identifikovat. Kniha navíc nemá zpracovaný rejstřík, kde by bylo možno uvádět v historiografii zažité podoby jmen alespoň jako odkazové varianty. Absen-

ce jmenného rejstříku je však palčivá i z toho důvodu, že rozsáhlý text je doslova nabitý množstvím jmen vystupujících ve specifických kontextech a v této podobě je dost obtížné je v knize vyhledávat. Informačně hutný a rozsáhlý text s sebou také nese častější opakování již dříve řečených informací, k němuž Starý dochází ve snaze postihovat úplný kontext jednotlivých jevů, a někdy i ne zcela přehledný výklad.

V závěru uvedené připomínky by však rozhodně neměly umenšit skutečnost, že kniha Marka Starého představuje opravdu významnou práci, která přináší dosud zdaleka nejdetailnější pohled na historii a praxi udílení obywatelského práva v českých zemích do přijetí Obnoveného zřízení zemského. Historikům raného novověku se tím dostává do rukou kniha, která významně posouvá úroveň dosavadního poznání tohoto právního institutu.

Lukáš M. Vytlačil

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uveďte původ – Neužívejte komerčně – Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

Marian HOCHÉL (ed.)

Opavský kongres 1820 a politika Svaté aliance mezi časy

(= Opavská historická sympozia, sv. 1)

Opava, Slezská univerzita 2022, 293 s., ISBN 978-80-7510-499-1.

Dvousté výročí Opavského kongresu bylo v českém prostředí připomínáno od roku 2020 zásluhou historiků ze severní Moravy a Slezska. Dálo se tak formou konferencí či výstav a z nich vydávaných publikačních výstupů, které lze označit za autorsky i tematicky pestré.¹ Ve stejném duchu je koncipována tato kolektivní monografie, která vyšla jako první svazek edice Opavská historická sympozia. Složení autorského kolektivu přispívá k názorové rozmanitosti v otázce úlohy Opavského kongresu v mezinárodní politice první poloviny 19. století. Publikace sestává z deseti kapitol odrážejících náplň mezinárodní konference *Opavský kongres 1820/2020*, pořádané Ústavem historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě v roce 2020. Nejde však o souhrn referátů doplněných poznámkovým aparátem a rozšířených do podoby knižních kapitol, jak by se mohlo zdát na první pohled, nýbrž o svěbytné dílo, které si klade za cíl představit Opavský kongres a fungování Svaté aliance² z geograficko-politických a diplomaticko-politických úhlů pohledu s přesahy do archivnictví, historiografie a muzeologie.

Geograficko-politický přístup umožňuje pohlížet na Opavský kongres trojí optikou: celostátní (z historického hlediska rakouskou), lokální (moravskoslezskou) a kontinentální (evropskou). Vzniká tak cenný exkurs do fungování evropské politiky v první polovině 19. století přesahující téma Opavského kongresu. To přijímá funkci konkrétního příkladu, na němž se ukazují zákonitosti fungování Aliance čtyř.

-
- 1 Nejnověji se věnovala dvoustému výročí Opavského kongresu publikace: Marian HOCHÉL – Ondřej HANIČÁK – Jiří ŠÍL (ed.) – Romana ROSOVÁ a kol., *1820 – Opavský kongres. Křížovátka evropské diplomacie*, Opava 2020, 261 s. Autorský kolektiv v ní zachytil především reflexi kongresu v umění, kultuře a každodennosti.
 - 2 Systém mezinárodní politiky po Vídeňském kongresu vycházel ze dvou dokumentů. Prvním byla smlouva tzv. Aliance čtyř (Quadruple Alliance) z roku 1815, jež předpokládala projednávání důležitých otázek mezinárodní politiky na kongresech čtyř signatářských velmocí: Velké Británie, Rakouska, Ruska a Pruska. Druhý dokument, Svatá aliance, uzavřená téhož roku v Paříži, se stal chartou protirevoluční bezpečnosti. Oba dokumenty se proměnily v nástroje systému tzv. koncertu velmocí, v jehož rámci byly pořádány kongresy také v Čáchách (1818), Opavě (1820), Lublani (1821) a Veroně (1822). Podrobněji viz Dušan UHLÍŘ, *Čas kongresů a tajných společností*, Praha 2017, s. 45–52.

Editorial Martina Pelce (s. 11–14) a prolog Mariana Hochela (s. 15–32), kteří působí na Filozoficko-přírodovědecké fakultě Slezské univerzity v Opavě, skvěle plní své hlavní funkce: zasvěčují čtenáře do problematiky, charakterizují dílo v základních rysech a představují výsledky nejnovějších výzkumů na téma politického uspořádání ponapoleonské Evropy³ včetně mezinárodních souvislostí Opavského kongresu, konaného od 20. října do 20. prosince 1820.

První kapitola (s. 33–54), kterou tvoří text rakouské archivářky a historičky Karin Schneiderové s názvem *The Congress of Troppau. A Turning Point in the European Alliance System of 1815/1818?*, se zamýšlí nad často používanou historiografickou tezí, že Opavský kongres – událost, v jejímž průběhu zástupci Rakouska, Ruska, Pruska, Velké Británie a Francie projednávali společný postup proti revoluci v Království obojí Sicílie z roku 1820 – musí být v hierarchii velmocenských kongresů ponapoleonské Evropy řazen na druhé místo hned za Vídeňský kongres a dokonce musí být pokládán za jakýsi zlomový okamžik v dějinách mezinárodních vztahů. K. Scheinderová – podle mého názoru zcela správně – nabádá k objektivnímu hodnocení a doporučuje vnímat Opavský kongres coby integrální a důležitou součást velmocenských jednání, avšak bez nádechu přelomové události. Výklad je založen na širokém portfolio diplomatických pramenů z Rakouského státního archivu (Österreichisches Staatsarchiv) ve Vídni, především z oddělení Domáci, dvorský a státní archiv (Haus-, Hof- und Staatsarchiv).

Druhá kapitola, *Prusko-ruské dynastické vztahy a kongresový systém po roce 1814* (s. 55–70), vychází z badatelského zaměření jejího autora Františka Stellnera, odborníka na pruské, resp. německé, a ruské dějiny 18. – 20. století. Na poměrně malém prostoru F. Stellner dokázal popsat a vysvětlit sňatkovou politiku ruské panovnické dynastie Holstein-Gottorp-Romanov, uplatňovanou v letech 1814–1820 ve vztahu k německým státům, zejména k Prusku, a prosazovanou také v kulóarech Opavského kongresu. Tato sňatková politika tvořila součást zahraniční politiky cara Alexandra I., usilujícího o vytvoření Evropy spojené na principech legitimismu, spolupráce panovníků a křesťanství. Primárním objektem Stellnerových analýz jsou prameny osobní povahy, zejména deníky a korespondence předních

3 V prologu jsou citovány kupříkladu tyto práce západoevropské historiografie k danému tématu, vydané přibližně v posledních deseti letech: Yves BRULEY – Thierry LENTZ (eds.), *Diplomatie au temps de Napoléon*, Paris 2014, 384 s.; Agnes HUSSLEIN-ARCO – Sabine GRABNER – Werner TELESKO (eds.), *Europe in Vienna. The Congress of Vienna 1814/1815*, Vienna 2015, 448 s.; Wolfram SIEMANN, *Metternich. Strategist and Visionary*, Cambridge – London 2019; Thierry LENTZ, *Bonaparte n'est plus! Le monde apprend la mort de Napoléon (juillet – septembre 1821)*, Paris 2019.

osobností ruského a pruského dvora. Autor si klade otázku, zda rodinné aliance panovníků v první polovině 19. století měly více politický či apolitický charakter, a v konečném hodnocení preferuje první variantu. Nutno ale dodat, že F. Stellner zkoumal především rusko-pruský dynastický sňatek z roku 1817, jenž ovlivnil směřování ruské zahraniční politiky až do roku 1881. Rusko-pruské příbuzenské vazby se podle autorova názoru staly tmelem politického spojení mezi ruskými cary a pruskými králi, přičemž Rusko v tomto partnerství dominovalo až do krymské války (s. 68).

Vojensko-historický rozměr evropské politiky první poloviny 19. století ukazuje třetí kapitola *Od Opavy k Neapoli – plán rakouské vojenské intervence proti karbonářské revoluci 1820–1821* (s. 71–96), kterou napsal Dušan Uhlíř, emeritní profesor Slezské univerzity v Opavě. Čtenáři jsou zde odhaleny mnohé méně známé skutečnosti týkající se organizace rakouských jednotek vyslaných v roce 1821 nejen do Neapole, ale také do Sardinsko-piemontského království za účelem potlačení karbonářských revolucí. D. Uhlíř analyzuje písemné a obrazové prameny (konkrétně mapy a plány italských bojišť) z Rakouského státního archivu ve Vídni, především z oddělení Válečný archiv (Kriegsarchiv). Jejich zkrácené a editované znění tvoří přílohy této kapitoly, na niž navazuje další, čtvrtá kapitola *Opavský protokol a problém (ne)intervence v době předbřeznové* (s. 97–110) z pera Miroslava Šedivého, jenž ve výzkumu evropské politiky a diplomacie první poloviny 19. století dosáhl výrazných úspěchů. Zatímco Uhlířovo pojednání charakterizuje průběh ozbrojeného zásahu do vnitřních záležitostí jiného státu na konkrétním příkladu a v rovině vojensko-strategického uvažování, M. Šedivý se zamýšlí nad problematikou intervence či neintervence podle zásad Svaté aliance obecně, ačkoliv neopomíná vazbu tohoto ožehavého problému evropské politiky v letech 1815–1848 na Opavský kongres. Třetí a čtvrtá kapitola se tak vzájemně doplňují.

Od převážně diplomaticko-politické roviny této publikace se odchyluje pátá kapitola, popisující každodennost kongresových jednání očima rakouského císaře Františka I. Text Ireny Korbelařové a Rudolfa Žáčka odráží tematiku každodennosti již ve svém názvu: *Večeřel jsem se svou ženou. Pobyt císaře Františka I. v kongresové Opavě ve světle jeho osobního cestovního diáře z roku 1820* (s. 111–130). Autoři soudí, že panovníkův „opavský“ diář, přestože nijak nevybočuje z jeho ostatních cestovních deníků, je zajímavým příkladem tzv. ego-dokumentů, jež podávají svědectví o Františkově osobnosti (s. 112). Citace v poznámkovém aparátu jsou cenným zdrojem informací, odkazujícím nejen na císařovy cestovní deníky v Rakouském

státním archivu či jejich edice, ale také na relevantní kvalifikační práce.⁴ Diář, obsahující většinou strohé záznamy, navozuje podle I. Korbelařové a R. Žáčka dojem, že pobyt Františka I. a jeho manželky Karolíny Augusty Bavorské na podzim a v zimě 1820 v Opavě měl navzdory nevlídnému počasí charakter spíše oddychové dovolené, trávené ve společnosti dávných přátel a příbuzných ze vzdálených koutů Evropy (s. 129). V centru analýz císařových písemných záznamů stojí i detaily jako stravování, čímž se otevírá pohled do každodenního života rakouských Habsburků v 19. století.

Odvětví archivnictví s přesahem ke konkrétnímu námětu biografického výzkumu reprezentuje šestá kapitola *Kancléř Metternich vlastním životopiscem* (s. 131–152), jejímž prostřednictvím Jan Kahuda, pracovník Národního archivu v Praze, předložil stručný rozbor písemných pramenů z fondu Rodinný archiv Metternichů, uloženého v Národním archivu, a zároveň nastínil možnosti využití tohoto materiálu k dalšímu bádání o životě a politické kariéře Klemense Wenzela von Metternich. Zřejmě nejpodnětnější část popisuje osudy Rodinného archivu Metternichů, který byl původně uložen na zámku v Plasích severně od Plzně a uspořádán v 70. letech 19. století zásluhou vídeňského právníka Alfonse von Klinkowström (1818–1891), jemuž se podařilo vytvořit dodnes platnou strukturu tohoto fondu. Hlubší význam Rodinného archivu Metternichů pro výzkum diplomatického pozadí Opavského kongresu je v závěru kapitoly relativizován, ba dokonce negován (s. 150), což lze pokládat za důležité, empiricky prokázané zjištění.

Sedmá kapitola, *O kongresu opavském, aneb když rozum, spravedlnost a humanita nevládnou. Žalobcem baron Bignon, tribun evropského konstitucionalismu* (s. 153–186), je dalším příspěvkem Mariana Hochela do mozaiky jeho četných pojednání z francouzských dějin přelomu 18. a 19. století. Tentokrát se M. Hochel odklonil od hlavního předmětu svého vědeckého zájmu, kulturních dějin empirové Francie, aby představil originální myšlenky barona Louis-Pierre-Édouarda Bignona (1771–1841), diplomata, politika a poslance francouzského parlamentu, jehož kariéru v diplomacii zastínil Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord. Na druhou stranu byl to právě Talleyrand, po jistou dobu Bignonův šéf na francouzském ministerstvu zahraničních věcí, kdo rozpoznal v mladém diplomatovi kvality a nechal jej vyniknout. Když v Opavě ještě zasedal mezinárodní kongres, dokončoval

4 Např.: Eleonore HARTMANN, *Die Hofreisen Kaiser Franz I.*, Dissertation, Universität Wien, Wien 1968, 303 s.

Bignon, zarytý odpůrce Svaté aliance, v Paříži svůj spis o téže události⁵, v němž hlasem politického liberála kritizoval politiku třech absolutistických monarchií: Rakouska, Ruska a Pruska. Jejich panovníci, politici a diplomaté, kteří přemohli Napoleona, byli podle Bignonova mínění odhodláni zasahovat proti všem náznakům revoluce, které by narušovaly pořádek a status quo nastolený v červnu 1815 Závěrečnými akty Vídeňského kongresu (s. 153).

Bignon byl osobou, jíž francouzská historiografie doposud věnovala jen střídmost a česká téměř nulovou pozornost, ačkoliv jeho myšlenky rezonovaly Evropou a často v nich zaznívalo slovo „Troppau“ (Opava) s negativními konotacemi, protože šlo o názory stojící de facto až do roku 1848 v opozici vůči tehdy dominantnímu proudu evropské politiky. Zasluhou M. Hochela tyto názory ožívají a získávají si zpět pozornost odborné veřejnosti.

Pohled současné italské historiografie na mezinárodní politiku první poloviny 19. století přináší osmá kapitola *The Austrian Intervention in Naples in 1821. An Interpretation of the „External“ Constraint* (s. 187–202). Carmine Pinto, historik působící na univerzitě v Salernu, v ní představil několik interpretací a zajímavých úvah o rakouské vojenské intervenci proti karbonářské revoluci v Neapoli roku 1821.⁶ Díky této kapitole překračuje publikace rok 1820 a dostává se k událostem bezprostředně navazujícím na opavská jednání. Za velmi zajímavé a podnětné považuji srovnání (být v náznacích) s rakouským válečným tažením v severní Itálii roku 1859.

Na přehledovém pojetí je založena devátá kapitola *Opavský kongres v českých historických syntézách* (s. 203–210), jejíž autor Zdeněk Jirásek z Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě srozumitelnou formou ukázal, jakým způsobem se měnily narativy Opavského kongresu v syntetických dílech moderní české historiografie od konce 19. století do počátku 21. století. Výběr syntetických pojednání, jež se stala předmětem analýzy, je promyšlený a má svou koncepci poja-

5 Spis vyšel tiskem roku 1821 v Paříži pod názvem: *Du Congrès de Troppau ou Examen des prétentions des monarchies absolues à l'égard de la monarchie constitutionnelle de Naples* (volně přeloženo *O kongresu opavském aneb přezkum nároků absolutistických monarchií vůči konstituční monarchii v Neapoli*).

6 Dne 19. listopadu 1820 ratifikovali panovníci Rakouska, Ruska a Pruska v Opavě protokol potvrzující Metternichův koncept potlačování revolucí vnějším zásahem za účelem zachování statu quo z roku 1815. Dohoda vyvolala protest Velké Británie, a tudíž k přesné shodě ohledně intervence v Království obojí Sicílie nedošlo. Detaily měly být vyjasněny v Lublani, což se také v lednu 1821 stalo. Podrobněji viz D. UHLÍŘ, *Čas kongresů a tajných společností*, s. 213–226.

tou tak, aby se text zbytečně nesoustředil na všechny (třeba jen drobné) zmínky o kongresu.

Desátá kapitola, *Historical Sources for Congress of Troppau in 1820 in Collections of Regional Memory Institutions* (s. 211–248), je společným dílem trojice autorů profesně spjatých se Slezským zemským muzeem a Zemským archivem v Opavě. Ondřej Haničák, Jiří Šíl a Michal Valeček v ní charakterizují písemné a ikonografické prameny vztahující se k Opavskému kongresu, které jsou uloženy ve fondech regionálních archivů a muzeí v Opavě a v Brně a které umožňují popsat vizuální kulturu, každodennost a organizační pozadí kongresových jednání. Význam těchto dokumentů autoři potvrdili jejich důkladnou analýzou, při níž bylo zkoumáno několik faktorů: původ, věrohodnost, autorství, datace a způsob dochování. Podařilo se jim tak přinést nové poznatky a identifikovat některé artefakty ze sbírek Slezského zemského muzea (např. portréty rakouského císaře Františka I. a jeho manželky Karolíny Augusty Bavorské z roku 1823). Nově byly představeny návrhy opavského stavitele Georga Fritsche (1786–1835), jehož díla, jako například slavobrány či dekorace interiéru opavského divadla, dodala opavskému městskému prostoru reprezentativní ráz. Skutečnost, že kapitola je napsána v angličtině, může být cestou, jak představit regionální (v tomto případě slezské) muzejní a archivní dědictví zahraničním odborníkům.

Pojmenování závěrečné části, kterou představuje epilog nazvaný *Ve znamení trojlístku: opavská tajemství odhalena* (s. 249–258), bylo inspirováno metaforickou ikonografií jetelového trojlístku s portréty panovníků Svaté aliance (rakouského císaře Františka I., ruského cara Alexandra I. a pruského krále Fridricha Viléma III.), s níž se ztotožňovali jak pořadatelé, tak účastníci Opavského kongresu. Přestože zde podle mého soudu dochází ke zbytečnému opakování některých informací z úvodu publikace nebo konců jednotlivých kapitol, Marianu Hochelovi coby editorovi se podařilo ve spolupráci s ostatními autory (vyjádřeno et alii) sumarizovat poznatky a vyvodit resultát, že teprve dvousté výročí Opavského kongresu podnítilo v české historiografii výzkum, jenž zmapoval téměř všechny dochované prameny s jakoukoliv vazbou k této události a přinesl důležité výsledky v měřítku nejen regionálním (s. 254–255).

S výše uvedeným závěrem souhlasím a dovolím si jej doplnit o vlastní dojem či poznatek, že téměř třisetstránková publikace obohatila poznání obecných dějin první poloviny 19. století, které v rámci české historiografie stále patří k méně frekventovaným námětům výzkumu snad proto, že české země tehdy stály poněkud stranou „velkých“ evropských událostí. Jde o poslední střípek v mozaice několikale-

tého připomínání výročí Opavského kongresu, které, ač poznamenáno pandemií koronaviru, naplnilo všechna očekávání a vyčerpalo danou tematiku. Domnívám se, že komplexní obraz události, kdy se Opava během poslední čtvrtiny roku 1820 proměnila ve středobod mezinárodní politiky, je hotov a další práce na toto téma by znamenaly nošení dříví do lesa. Slezské univerzitě musím pogratulovat ke kvalitnímu dílu, které splňuje všechna odborná kritéria a je zdařilým počinem rovněž po grafické stránce.

Vojtěch Szajko

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uveďte původ – Neužívejte komerčně – Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

Petr VALENTA – Richard DOTZAUER

Podnikatelský příběh z doby počátků kapitalismu v Čechách

Praha, Academia – Masarykův ústav a archiv AV ČR 2023, 339 s.,

ISBN 978-80-200-3413-7 (Ac), ISBN 278-80-88334-81-4 (MúA).

Pavel DUFEK – Zdenko MARŠÁLEK – Michal NOVOTNÝ

Železnice, cukr, noviny a odvaha. Osudy Beniesů v Čechách i jinde

Praha, NLN – Národní technické muzeum 2023, 339 s.,

ISBN 978-80-7422-917-6 (NLN), ISBN 978-80-7037-376-7 (NTM).

Životní dráhu Richarda Dotzaura pojal Petr Valenta jako historický příběh jednoho z čelných německých liberálních podnikatelů a veřejných činitelů, který v Praze nejdříve vybudoval z tchánova předbřeznového podniku moderní velkoobchod a posléze patřil nejen k významným obchodníkům s indigem a cukrem, ale také se stal vlastníkem akcií a členem správních rad v bankovníctví, strojírenství a textilnictví. Ve své době byl Richard Dotzauer významným podporovatelem umělců a iniciátorem humanitárních podpůrných projektů především v rodných Kraslicích. Zároveň byl dlouholetým členem pražského Německého domu/Casina a v letech 1874–1884 posledním „německým“ předsedou Obchodní a živnostenské komory v Praze, jejíž opanování Čechy Richard Dotzauer doslova oplakal a do smrti považoval za největší životní nespravedlnost. Byl také členem pražského sboru obecních starších, poslancem na zemském sněmu, kde pěstoval přátelské vztahy především s advokátem Franzem Schmeykalem, který byl předsedou ústavověrné strany v Čechách. Richard Dotzauer byl každopádně sebevědomým bohatým pražským Němcem, který se i za přítomnosti císaře v Praze v červnu 1864 řídil jen svojí nacionálně liberální devizou „Deutsch und frei!“, když na svém domě v Hybernské ulici vyvěsil nikoliv císařskou vlajku, ale německou trikoloru.

Na Dotzauerovu osobnost aplikoval Petr Valenta koncept Pierra Bordieua o prolínání ekonomického, sociálního a kulturního, resp. symbolického kapitálu, které se stalo základem Dotzauerova podnikatelského úspěchu ve vrcholně liberální éře. Velmi důležitou roli hrály v Dotzauerově životě právě společenské sítě, které napomáhaly německým liberálům k udržování velkého společenského vlivu v převážně českojazyčném zemském hlavním městě. Tento taktický postup klade Petr Valenta do souvislosti s představami německých liberálů o sobě samých jako ideálních reprezentantech nové svobodné občanské společnosti (na rozdíl od nacionálně konzervativních Čechů), stejně jako s jejich naprostou identifikací s liberálním

konstitučním Rakouskem (od roku 1867 Předlitavskem), které dle jejich názoru pomáhali i proti vůli české politické reprezentace podporované „feudální“ historickou šlechtou stvořit.

Co Richarda Dotzauera spojuje s podnikáním židovské rodiny Beniesů kromě výchovy a vzdělání v německo-jazyčné kultuře? Nejjednodušší a nejprostší odpověď zní, že to byl cukr, respektive prodej cukru, tedy obchodní komodity, na které zbohatlo mnoho tehdejších podnikatelů. Z metodologického hlediska se ale samozřejmě jedná v obou monografiích o hledání kořenů moderního podnikání v Čechách, tentokrát s akcentací na německo-jazyčné elity, které zde v mnoha oborech podnikání hrály zcela dominantní roli. A dále se jedná o zmapování společenského vzestupu (císař udělil v říjnu 1866 Dotzauerovi Řád železné koruny III. třídy, na jehož základě požádal Dotzauer v roce 1867 o povýšení do rytířského stavu) a také o podporu spolkové činnosti soukmenovců, která byla u Dotzauera a Beniesů mimořádná.

Beniesové podnikali v bankovníctví, neboť byli akcionáři Anglo-rakouské a později Anglo-československé banky, angažovali se ve výstavbě místních drah v Čechách a Uhrách, na velkostatku v Klecanech a zejména během vlastnictví několika podniků v Litoli u Lysé nad Labem a v Rosicích u Pardubic, kde zažili nejlepší léta cukrovarnického průmyslu. Díky sňatkové politice se členové rodiny podíleli i na vydávání významného meziválečného liberálního německého periodika Prager Tagblatt, který vlastnil Wilhelm Mercy, a po roce 1933 se podíleli na záchraně mnoha německých protifašistických intelektuálů. V neposlední řadě se aktivně účastnili jako příslušníci československého zahraničního vojska bojů proti wehrmachtu na západní frontě a zaplatili za svoje vlastenectví životem. Ani to jim nepomohlo, aby o svůj majetek po roce 1945 v obnoveném Československu bez náhrady nepřišli.

V obou případech tyto monografie také spojuje poctivá historická práce založená jak na archivním výzkumu, tak i na koncepčním uvažování, které je sice ovlivněno zahraničními vzory, nicméně s velkými inovačními přesahy, které dovedně charakterizují podnikatelskou atmosféru českých zemí druhé poloviny 19. století a v případě Beniesů i československé hospodářské prostředí 20. a 30. let 20. století. Petr Valenta užil rovněž Kockův koncept formování občanské společnosti a typologii kapitalistického podnikatele. Naproti tomu u podnikatelské rodiny Beniesů se pracuje s konceptem zániku paměti na podnikatelskou elitu v důsledku nacionalizace a postátnění jejich majetku a úmyslného vygumování role (všech) podnikatelů z historického narativu.

Zásadními tématy těchto podnikatelských biogramů jsou jistě původ kapitálu, sociální startovací pozice podnikatele, rodinné vazby, osobní přínos a mentální předpoklady a v případě židovských podnikatelů také bolestné vnímání mezi ekonomického liberalismu a i jistý druh rozklíčování některých před veřejností skrytých finančních aktivit, které museli Židé užívat i v deklarovaném, ale mnohdy nenaplněném emancipačně liberálním prostředí pozdní habsburské monarchie. Jednalo se například o skryté burzovní transakce pro „křesťanské“ akcionáře (zde například skupování akcií Českých obchodních drah Jana Muziky pro francouzské akcionáře Rakouské společnosti státní dráhy Michele Beniesem). Bez těchto „objevů“ by nebylo možno vysvětlit následné stavební aktivity této obří železniční společnosti v Polabí, které ve svých pamětech popisuje například ing. Eduard Bazika, aniž by znal jejich skutečné pozadí. Anebo se jednalo o „náhlé“ manželské krize v židovských rodinách, které vypukly po převratu v roce 1918 a které byly iniciovány manželkami podnikatelů jistě i v důsledku zásadní proměny pojetí manželského práva.

Zcela rozdílná byla ale pramenná základna pro vytvoření obou monografií. Petr Valenta se mohl opírat o autentické Dotzauerovy vzpomínky, uložené v osobním fondu Richarda Dotzauera ve Státním okresním archivu Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, které dávají nahlédnout do jeho myšlenkového světa a i do konfliktů pražské každodennosti. Po Beniesech ovšem nezbylo v tomto ohledu vůbec nic. O to náročnější bylo hledání jiných „nepřímých“ pramenů (finanční ročenky „Compass“, adresáře, statistiky, obchodní rejstříky a nakonec i spolupráce s Nicolašem Beniesem), u jejichž interpretaci a hledání souvislostí byla nutná spolupráce několika (spřátelených) badatelů. Pavel Dufek je odborníkem na pozemkovou reformu a restituční problematiku bývalých majitelů velkostatků, Zdenko Maršálek zase na vojenské aktivity Beniesů za druhé světové války a Michal Novotný na cukrovarnické podnikání Beniesů v Polabí a v Klecanech u Prahy, kde mu práci jistě ulehčily Dudkovy monografie o vývoje českého cukrovarnictví v 19. a 20. století.

Shrňme tedy závěrem, že jedno ze zde recenzovaných děl, jemuž stála základem disertace obhájená na Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK v roce 2014, představuje povedenou sondu do prostředí pražských německo-jazyčných společenských elit, která umožňuje pochopit konkrétní proces vytváření moderní občanské společnosti, nástup kapitalistického ekonomického liberalismu a nakonec i vítězství integrálního nacionalismu v českých zemích. Druhé dílo zase umožňuje zcela konkrétně nahlédnout pozoruhodný sociální a ekonomický vzestup bývalých haličských židovských maloobchodníků Beniesů do tehdejší milionářské

společnosti, která měla rozhodující vliv na ekonomiku a politiku pozdní habsburské monarchie a meziválečné Československé republiky a, jak samotní autoři monografie na obálce inzerují, „je víceméně učebnicovým příkladem možností, které schopným jedincům poskytly modernizační změny středoevropské společnosti v 19. století a v první polovině 20. století“. Dodejme ještě, že každého zájemce o náročné podnikatelské biogramy, které jsou založeny na dlouholetém systematickém výzkumu, zaujme rovněž pečlivá redakční práce a zajímavá a zcela originální ikonografická příloha.

Milan Hlavačka

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uveďte původ – Neužívejte komerčně – Nezasílejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

Jana LOSOVÁ – Vojtěch KESSLER – Veronika KRŠKOVÁ (eds.)

Babičky očima vnoučat

Praha, Historický ústav 2023, 307 s., foto přílohy, ISBN 978-80-7286-421-8.

Editory recenzované publikace jsou pedagožka, psycholožka a socioložka Jana Losová, historik Vojtěch Kessler a historička Veronika Kršková. Jana Losová podnítila v polovině devadesátých let 20. století sbírkovou kampaň usilující o soustředění ego-dokumentů vyprávějících o osudech prostých lidí. Druhý z editorů, Vojtěch Kessler, se zabývá vojenskými dějinami, dějinami každodennosti a pamětovými studiemi. Kromě toho je také správcem Databáze dějin všedního dne. Třetí editorkou je Veronika Kršková specializující se na dějiny marginalizovaných společenských skupin na konci 19. a počátku 20. století, na otázky související s uplatněním žen v lokální politice a na vliv politických elit na lokální politiku. V rámci projektu se věnuje práci s ego-dokumenty a problematice dějin každodennosti.

Zahájením sběru ego-dokumentů odpověděla Jana Losová na nabídku nezištné spolupráce při shromažďování a zpracování ego-dokumentů k životu prostých lidí, danou Historickému ústavu AV ČR v roce 1990 Michaelem Mitterauerem, profesorem Ústavu hospodářských a sociálních dějin Vídeňské univerzity. Shromážděné vzpomínky a další písemné materiály přináší neoficiální pohled na dějiny minulých 150 let v českých zemích. Postupně z nich začal vznikat Archiv dějin všedního dne, který byl Vojtěchem Kesslerem přetransformován do Databáze dějin všedního dne.¹ Historický ústav i v současnosti spolupracuje s vídeňským univerzitním Centrem pro výzkum pamětí.

Z dosud řečeného by se mohlo zdát, že až do devadesátých let 20. století u nás žádná sbírka ego-dokumentů nevznikla. Opak je pravdou. Již krátce po druhé světové válce byla veřejnost vyzvána, aby do Národního technického muzea přinášela svá písemná svědectví o starých řemeslech. Zúčastnění autoři se však neomezovali jen na vzpomínání na dávné výrobní způsoby, ale zároveň s tím líčili své životní osudy a všímali si zlomových dějinných událostí. Díky těmto vzpomínkám vznikla tzv. Klepova sbírka, do níž se mimo jiné dostaly též vzpomínky na Miloše Havla. Spisovatel Adolf Branald² byl jedním z těch, který z ní nejvíce vytěžil. S texty ulo-

1 Viz <https://www.hiu.cas.cz/databaze-dejin-vsedniho-dne>.

2 Adolf Branald, *Hrdinové všedních dnů. Jejich příběhy, vzpomínky a vyprávění*, I. a II. díl, Praha 1953 a 1954.

ženými ve sbírce později pracovala i historička dějin všedního dne Pavla Vošahlíková.³

Na tyto počiny navazuje ediční řada Dějiny všedního dne, jejímž třetím svazkem je recenzovaná publikace *Babičky očima vnoučat*. Do ní bylo vybráno 27 nejzajímavějších vyprávění o babičkách⁴ prožívajících svůj zralý věk od druhé poloviny 19. století do poloviny století následujícího.

Všechny publikované příběhy začínají prvním setkáním vnoučete s babičkou a končí jejím úmrtím. Někteří autoři se vraceli i do let dřívějších, aby mohli vysvětlit určité souvislosti z babiččina života. Vzpomínky tak svým způsobem připomínají biografie, které čtenáře přivádějí do genderově vymezeného prostoru domácnosti, výchovy vlastních dětí a vnoučat, rodiny. Ve všech příspěvcích byly zachyceny dovednosti a zkušenosti babiček, které získaly v průběhu svých životů. Připomenuty byly také jejich charakterové vlastnosti, vzhled, způsob oblékání, přístup k vlastním dětem a k vnoučatům, vztahy v užší a širší rodině. Dle názoru autorek i autorů je zřejmé, že nejdůležitějším místem byla babiččina kuchyně a její kuchařský um mnohdy předávaný vnučkám. Babička Marianny Fragnerové, Babetta Bůvová, přikládala kuchařskému umění a hospodárnosti velký význam: „Až ženské přestanou umět vařit, říkávala, bude po kultuře. Kultura začala u krbu. Všichni velicí lidé rádi jedli a měli doma ženy, které uměly vařit. Co muž dokáže perem nebo mečem, žena dokáže vařečkou.“⁵

Další z důležitých vlastností všech babiček byla šetrnost, jež byla pozitivně hodnocena nejen u nižších sociálních vrstev, ale též v majetné buržoazní rodině. Autorky a autoři připomněli i další domácí práce – šití a opravy oděvů, přešívání, praní,⁶ úklid, sběr bylin, lesních plodů a šišek na topení etc. V některých příspěvcích se za důležité považovala četba a sebevzdělávání žen, které nahrazovaly nedostatečnost vzdělávacího systému v habsburské monarchii. Autorky a autoři si všímali též pravidelného docházení do kostela, účasti na procesích a církevních svátcích, každodenních projevů zbožnosti a hloubky víry jednotlivých babiček, chvílí všedních i svátečních. Rozsahem nevelké texty popisují jen krátké časové období a úzce vymezený prostor. Avšak ani takto definované pole vzpomínání nezaručilo objek-

3 Například: Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*, Praha 1996. TÁŽ, *Průvodce všedním životem v moderní době*, Úvaly 2014. TÁŽ, *Rákoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima účastníků*, Praha 2016.

4 Dvacet šest autorů vypráví o dvaceti sedmi babičkách.

5 Jana LOSOVÁ – Vojtěch KESSLER – Veronika KRŠKOVÁ (eds.), *Babičky očima vnoučat*, Praha 2023, s. 37–38.

6 V textech se objevovaly výrazy „den prádla“ nebo „velké prádlo“.

tivní popis života a fungování babiček v minulé době. Neboť ty, které byly představeny v textech, neodpovídají skutečnosti, ale tomu, jak je viděla jejich vnoučata, která v době psaní vzpomínek byla již sama seniory.⁷

Navzdory subjektivitě mají texty vybrané do kritické edice značnou výpovědní a informační hodnotu. Přibližují podmínky každodenního života příslušníků nižší, nižší střední a střední třídy na venkově⁸ a ve městě; pouze v jednom případě lze mluvit o lokální elitě.⁹ Proto také se ve většině příspěvků setkáváme s častými nebo dlouho trvajícími finančními problémy, které prohluboval i velký počet dětí a vnoučat.

Kromě výše uvedených zajímavých informací vypovídá kniha o prodlužování věku mužů i žen, o snižování úmrtnosti dětí, ale také o poklesu porodnosti. Vedle toho v průmyslových zemích, tzn. i v habsburské monarchii a posléze v Československé republice, docházelo ke značným změnám v postavení žen ve společnosti, k rozšiřujícím se možnostem absolvovat kvalitnější vzdělání, díky němuž mohly ženy pracovat v konkrétních oborech lidské činnosti či participovat na veřejných záležitostech. Modernizující se společnost vstupovala do života žen, utvářela jejich vztahy k vlastním dětem a k matkám. Pronikala z měst na venkov, kde ovlivňovala konzervativní prostředí přidržující se stále tradičních vazeb. Proto byly ve vzpomínkách vnoučat zvláště venkovské babičky představeny jako ty, které zosobňovaly tradiční vzorce ženského chování a ženských rolí a které byly formovány rodinným prostředím, rodinnými vazbami, tradicemi a v neposlední řadě zděděným hodnotovým žebříčkem.

Závěrem připojuji několik poznámek k edičnímu zpracování. Již při prolistování publikace bylo patrné, že je pečlivě zpracována. Do třetího svazku kritické edice byly vybrány texty jedenadvaceti autorek a pěti autorů. Z nich je zřejmé, že si autoři – vnoučky i vnuci – všímali velmi podobných vlastností, charakterových rysů, aktivit, dovedností nebo znalostí svých babiček. Editoři do souboru řadili vzpomínkové texty dle data jejich vzniku. Nejstarší byl napsán v roce 1944 Annou Polákovou-Mejsnarovou a nejmladší Věrou Pechovou v roce 2021. Časové vymezení období, na něž vnoučata vzpomínala, bylo dáno dobou, kdy na svět přišla nejdříve narozená babička¹⁰ a úmrtím

7 Samotné texty vznikaly v rozmezí let 1944–2021.

8 Ve většině vzpomínkových textů byl popisován život na venkově, včetně institutu výměnku typického pro toto prostředí.

9 Jedná se o Babettu Bůvovou ve vzpomínkách Marianny Fragnerové.

10 Dle zjištění editorů ve sbírce matrik Východočeského kraje se Barbora Poláková, roz. Hoření, narodila v roce 1820. Autorka vzpomínky Anna Poláková-Mejsnarová uvedla, že se babička Bar-

nejpozději narozené babičky.¹¹ Vzpomínky tak zachycují období delší než jedno století; od první poloviny 19. do druhé poloviny 20. století. Časový rozsah též určil témata, na něž autoři vzpomínali: pečení chleba, sběr lesních plodů, události v daném místě včetně dějů válečných, nacionálních bojů, hospodářské krize etc. Dalším zajímavým údajem je délka života babiček, o nichž se vyprávělo. Průměrný věk 81 let je vzhledem k popisované době neobvykle vysoký.¹²

V textech přibližujících starší období se setkáváme spíše se ženami, které nemohly nebo nechtěly rozhodnout o své budoucnosti – život přijímaly pasivně.¹³ Na rozdíl od nich mohla značná část žen žijících ve 20. století o svém životě rozhodnout sama; mohly aktivně přistupovat k výběru vzdělání a volbě budoucí profese, partnera i životního stylu.

Všechny vzpomínkové texty jsou doplněny mnoha poznámkami, které odkazují na příslušnou literaturu, vysvětlují lokální a celostátní události v historických souvislostech. Pokud to bylo možné, editoři doplňovali či zpřesňovali sdělení autorů o dalších rodinných příslušnících.¹⁴ Lokalizovali obce, městečka, různé hory a kopce a významné stavby. Dále vysvětlovali dnes nepoužívané nebo zřídka používané pojmy, které mohou být současnému čtenáři neznámé.¹⁵ Informovali o jednotlivých součástech oblečení žen a o typech účesů. Životní data všech vzpomínaných babiček editoři ověřovali v matrikách. V několika textech nebyla životní data akterek uvedena vůbec. Pokud to bylo možné, byla doplněna z matrik. V několika případech však ani matriky nepomohly.

Ve vzpomínkovém textu Marianny Fragnerové je připomenuto přátelství rodičů její babičky Babetty s rodinou Františka Ladislava Riegra. Babettčin otec, velkostatkář, byl totiž poslancem v kurii velkostatku Českého zemského sněmu a Panské sněmovny Říšské rady. Odtud se znal s Riegrem i s Františkem Palackým. Z důvodů vycházejících z charakteru textů a osob zde uvedených je zřejmé, že neexistují podklady pro vytvoření osobního rejstříku. Proto v případě významných osobností editoři do poznámek zařadili jejich biogramy. Pro třetí svazek byl vytvo-

bora Poláková narodila v roce 1842. V edici je nejdříve narozenou babičkou, neboť v závěru textu je uvedeno, že se dožila 73 let. Z toho vyplývá, že se narodila v roce 1820.

11 Nejpozději narozená babička Amalie Bidlová zemřela v roce 1988; autorka textu Ivana Koprnická.

12 V dobovém kontextu byl průměrný věk dožití o více než 20 let nižší.

13 V případě domluvených sňatků, výběru vzdělání etc. o nich rozhodoval většinou otec, a pokud již nežil, tak to byl poručník.

14 Příkladem může být poznámka č. 37, s. 86 v příspěvku Marianny Fragnerové.

15 Například: kyrysník, daguerrotypie, batist, psotník etc.

řen rejstřík místní, přehledná tabulka obsahující jména autorek a autorů, jména a životní data babiček včetně roku narození autorky/autora. Součástí publikace je též obsáhlý seznam pramenů, použité literatury a elektronických zdrojů. Jednotlivé texty doprovází řada dobových fotografií, které editorům poskytli jejich autoři, a kresby Ireny Schwarzové uložené stejně jako fotografie v Databázi dějin všedního dne.

Publikování vzpomínkových textů lidí žijících v 19. a 20. století je velice záslužnou činností, neboť autenticky připomínají všední život „malých“ lidí na venkově a ve městě, tedy to, co v tzv. velkých dějinách nenajdeme a co nápadně i nenápadně formovalo následující generace. Z kritické edice je zřejmá nezastupitelnost vyprávění pro historickou práci.

Jana Malínská

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uveďte původ – Neužívejte komerčně – Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

Marek ŠMÍD

Vatikán a Československo ve 20. století

Praha, Triton 2022, 647 s., ISBN 978-80-7684-120-8.

Rozsahově i informačně monumentální dílo věnované vzájemným a nejen diplomatickým vztahům mezi Československem a Svatým stolicem v minulém století předložil širšímu čtenářskému okruhu historik Marek Šmíd působící na Univerzitě Karlově a na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. Jedná se o jakési volné pokračování a v jistém smyslu i završení jeho předchozí knižní trilogie o vztazích mezi Svatým stolicem a třemi totalitními režimy rovněž minulého století: sovětským komunismem, italským fašismem a německým nacismem.¹

Kniha má co do objemu zpracovaných událostí a osobností charakter komplexní přehledové monografie, která zasvěcuje čtenáře do základních trajektorií diplomatických vztahů, a také do vztahů mezi státem a církví napříč jednotlivými vývojovými etapami československých dějin. Překlenuje široký časový oblouk od začátku 20. století prakticky až do současnosti. Jelikož se jedná o odborné dílo, samozřejmě jsou vědeckí recenzenti, jichž má celkově čtyři: prof. Stanislava Balíka, prof. Martina Weisse, prof. Petra Zubka a doc. Jaroslava Coraniče. Rozděleno je do jedenácti přibližně stejně dlouhých kapitol, kterým předchází úvod a stručná „slavnostní předmluva“ z pera dnes již emeritního pražského arcibiskupa Dominika kardinála Duky, jež je psána ve věcném stylu.

Poctivost zpracování problematiky dokládají nejenom obligátní části, jako jsou bibliografický a pramenný seznam či jmenný rejstřík, ale také četné obrazové doplňky, tabulkové přílohy, medailonky významných církevních hodnostářů a dvacet pět příloh v podobě různých církevních i státních dokumentů či promluv. Právě tyto přílohy tvoří ne nepodstatnou část knihy. Čítají bezmála 140 stran, což monografii značně rozšiřuje. S plným pochopením autorova záměru doplnit jimi kontext si lze položit otázku, zda bylo nezbytně nutné uvádět je všechny a v daném rozsahu. Nicméně i ony dokumentují autorovu poctivou práci s pramennými materiály, zpravidla archivními, která byla patrná už přinejmenším ve třech výše zmíněných knižních titulech. Podobně jako předchozí knihy má i recenzovaná publikace po-

1 Marek ŠMÍD, *Vatikán a italský fašismus 1922–1945*, Praha 2018; TÝŽ, *Vatikán a německý nacismus 1923–1945*, Praha 2019; TÝŽ, *Vatikán a sovětský komunismus 1917–1945*, Praha 2020. Viz také jejich recenze od autora tohoto textu: Marek ŠMÍD: Vatikán a sovětský komunismus 1917–1945, in: *Auspicia* 17, 2020, č. 2, s. 57–60; TÝŽ, Vatikán a německý nacismus 1923–1945, in: *Auspicia* 16, 2019, č. 2, s. 67–69; TÝŽ, Vatikán a italský fašismus 1922–1945, in: *Studia Theologica* 21, 2019, č. 1, s. 218–221.

tenciál oslovit širší než pouze odborné čtenářské publikum, a to zejména díky svému čtivému stylu, přehledovému charakteru, jakož i propedeutickému přístupu při představování klíčových osobností a zlomových událostí. Zejména pro ty, kteří se s problematikou vatikánsko-československých, resp. českých vztahů setkávají poprvé, může být Šmídova kniha vhodnou orientační pomůckou a „odrazovým můstkem“ pro vyhledávání si dalších, dílčích a detailnějších informací o tématu. Je tomu tak i proto, že autor předpokládá u čtenářů nižší znalost jednotlivých jím rozebíraných postav a událostí. Zasvěcuje je proto do tématu a didakticky obeznamenuje s klíčovými problémovými okruhy, ať už se jedná např. dojednávání modu vivendi, Marmaggiho a Ciriaciho diplomatickou misi v Československu, svatováclavské oslavy z roku 1929, pribinovské slavnosti v Nitře v roce 1933, či o obnovování diplomatických styků po roce 1945, resp. 1989.

Je pochopitelné, že zde uvedená, ale i mnohá další témata vyžadují rozsáhlejší záběr, a proto nepřekvapí, že se M. Šmíd věnuje také specifickým církevním realitám, které měly přesah a dopad na diplomatickou, potažmo politickou rovinu. Což je linie, kterou autor sleduje v první řadě. Příkladem jsou popisy personální církevní politiky, jako např. v případě působení a rezignace pražského arcibiskupa Františka Kordače, tajně vysvěcených biskupů během komunistického režimu a řady dalších církevních osobností zastávajících různé funkce. Právě prostřednictvím jejich životů a nezdídky i veřejné angažovanosti (ať už pozitivní nebo spíše negativní) získává Šmídovo líčení historických událostí na plasticitu a poutavost. Zcela zásadní roli přitom hraje, pochopitelně, působení apoštolských nunciů, tedy papežských velvyslanců, v různých fázích spletného vývoje Československa, resp. České republiky a Slovenské republiky. Důležitým je také širší, globální rámec, do něhož Šmíd nezdídky československé dění zasazuje, čehož příkladem je např. postoj Svatého stolce k rozpadu habsburské monarchie, ke státům bojujícím v 2. světové válce za dob papeže Pia XII., případně též vatikánská *Ostpolitik* během pontifikátů sv. Jana XXIII. a sv. Pavla VI.

V knize autor rovnoměrně rozděluje svou pozornost mezi dění v Čechách, na Moravě a na Slovensku, přičemž se z pochopitelných důvodů o něco podrobněji věnuje událostem odehrávajícím se v centru, čili vztahům mezi Svatým stolicem a československou vládou v Praze, resp. v Londýně v případě té exilové. A neopomíjí jak západní, tak východní katolický obřad, konkrétně římskokatolickou a řeckokatolickou církev.

Pokud se jedná o slovenské realie, Šmíd dokládá svou výtečnou znalost tohoto specifického „terénu“, a to nejenom z hlediska dějin diplomacie či církevních

dějin, ale i sociologie náboženství a religiozity, což je pro poznání role a vlivu katolické církve na Slovensku nezbytné. Události na Slovensku se autor snaží pojmut co nejméně konfliktně; jeho analytický přístup je spíš opatrný. Jinak řečeno: nezabředá příliš do kontroverzí ohledně politické role episkopátu či diecézního kléru v zemi, která byla ústavně organizována na stavovském principu. Byť se, pochopitelně, rozhodně nevyhýbá pozici a jednání prezidenta-kněze Jozefa Tisa v tehdejší politickém systému. To se týká i novějších dějin, kde by bylo možné kritičtěji hodnotit politickou roli např. nitranského biskupa, Jána Chryzostoma kardinála Korce v dobách tzv. mečiarismu, což je však už oblast moderních, ryze slovenských dějin. I když se Šmíd primárně soustředí na diplomatickou rovinu, která je pro jeho výzkum stěžejní, neobchází ani širší socio-politické souvislosti, což platí nejenom o dění na Slovensku.

Jak už bylo naznačeno, styl knihy je věcný, živý a poutavý. Skýtá tak možnost porozumění i náročnějším historickým okolnostem a problémům, a to i u méně poučeného čtenářstva. Přece jen se však místy autor nevyhnul religiózně zabarvenému jazyku, jako např. na s. 339, kde píše o tom, jak nebylo možné zabránit „vanutí Ducha svatého“ v Československu v době II. vatikánského koncilu. Mám za to, že odborná literatura by měla být prosta výrazů podobného typu, což však neznamená, že autor musí za každou cenu tajit nebo ukrývat svá světonázorová východiska.

Podobné otazníky můžou vyvolat dvě specifické formulace z úvodu knihy, kde M. Šmíd píše, že na jedné straně považuje „církvní dějiny Československa“ za „vědeckou disciplínu“, na druhé straně jedním dechem dodává, že se na historické události bude dívat „z určitého zorného úhlu“ (s. 21). To se na první pohled jeví jako jistý protimluv: buďto budou striktně zachovány principy neutrálního hodnocení (weberovský *Prinzip der Werturteilsfreiheit*), tedy metoda axiologické neutrality, nebo se otevřeně přizná, že je bádání a interpretace pramenů poznačena nějakým partizánským (ve smyslu angl. *partisanship*) vnímáním světa a dějinných procesů. Navíc lze uvažovat, zda církvvní dějiny *Československa* jsou opravdu vědeckou disciplínou *sui generis*. Mám za to, že v tomto případě šlo spíše o poněkud neobratnou formulaci a byly míněny církvvní dějiny obecně, které bychom však mohli přece jen považovat spíše za subdisciplínu historie, stejně jako je tomu např. u dějin vědy a techniky.

K podobným úvahám vybízí také další formulace z úvodu, kde na s. 25 autor explicitně uvádí, že svůj „rozsáhlý pramenný výzkum“ konfrontuje kromě jiného také s materiálem, jimiž jsou „Šmídovy texty *Apoštolský nuncius v Praze a Vatikán*

a české země 1914–1918.² Je otázka, zda musí autor o sobě psát ve třetí osobě. Avšak ještě více pozoruhodné je, že svůj novější výzkum pramenů konfrontuje se svým jiným, předchozím výzkumem pramenů.

Před časem přinesla česká média zprávu o tom, že současná vláda České republiky pod vedením premiéra Petra Fialy vyvíjí neveřejné kroky ohledně naplňování jednoho z cílů svého programového prohlášení, tedy rozvíjení dialogu se Svátým stolicem a sjednání nové smluvní úpravy vzájemných vztahů, včetně její ratifikace.³ Jak totiž ve své knize konstatoval M. Šmíd „Česká republika je poslední postkomunistickou zemí, která dosud nepodepsala smlouvu upravující vztah státu a církve“ (s. 434). Aktuální vládní iniciativa však může u veřejnosti a části politického spektra narazit podobně, jak tomu bylo zkraje nového milénia. Tedy v čase, kdy dojednání konkordátu bylo téměř „na spadnutí“. I tato etapa naznačuje, že pro lepší pochopení současného politického dění může být užitečné ohlédnout se do minulosti, v tomto případě té docela nedávné. Všem těm, kteří se budou chtít – nejenom v tomto tématu – lépe zorientovat, může recenzovaná Šmídova monografie nabídnout důležitý informační zdroj pro lepší porozumění širšímu kontextu.

Marián Sekerák

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uveďte původ – Neužívejte komerčně – Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

2 Marek ŠMÍD, *Apoštolský nuncius v Praze: Významný faktor v československo-vatikánských vztazích v letech 1920–1950*, Brno 2015; TÝŽ, *Vatikán a české země v letech 1914–1918*, Brno 2020.

3 Vojtěch GAVRINĚV, *Detaily z utajeného jednání s Vatikánem. Spor o vliv na školy i nemocnice*, 27. 2. 2024, dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-politika-detaily-z-utajeneho-jednani-s-vatikánem-spor-o-vliv-na-skoly-i-nemocnice-246635> (30. 7. 2024).

Milan HLAVAČKA – Pavel BEK

Ringhofferové. Rodina a podnikání

Praha, Historický ústav AV ČR 2019, 520 s., ISBN 978-80-7286-324-2.

Motto:

„Nehleďte bohatství a blahobyt, ty přijdou samy. Usilujte o pomalé zbohatnutí; jen takové bohatství přináší požehnání.“

(jedna ze zásad rodinného Desatera Ringhofferů)

Úctyhodné dílo o významném pražském podnikatelském rodu Ringhofferů budí údiv a respekt již na první pohled svým vzhledem – pět set dvacet stran a čtvercový formát 22,5 x 22,6 cm. Ovšem tento pohled je vyvážen i pohledem dalším – pět generací rodiny Ringhofferů, pět generací podnikatelů jedné rodiny je k uchopení předmětu výzkumu na první pohled velmi tvrdý oříšek. Šlo o rodinu, která se angažovala ve městě i na venkově, v cechovní i tovární výrobě, v průmyslu i v zemědělství, v politice, v sociální sféře – a kromě toho fungovala v pěti generacích jako rodina.

Monografie je svou strukturou a pojetím – i přes tak složitou problematiku – velmi přehledně koncipována, což je i velmi dobře vysvětleno hned na prvních stranách úvodu. Konstatuje se v něm, že je dílo postaveno na základě tří úrovní psaní, které se vzájemně doplňují, překrývají a neustále ve všech rovinách prohlubují. První úroveň jsou klasické, synteticko-analytické dějiny firmy, zachycující téměř dvousetleté dějiny rodu Ringhofferů a jeho podnikání. Druhá rovina textů je představena jako analyticko-pramenné rozšíření a prohloubení toho, co bylo uvedeno v prvním textu (naznačené skutečnosti jsou často rozšířeny). Třetí rovinu textů tvoří archivně dokumentační přílohy, psané v kurzívě, které jsou vloženy pod každou analytickou podkapitolu.

Publikace začíná kapitolou *Historický a metodologický úvod*. Autoři přibližují strukturu monografie a blíže vysvětlují celou koncepci výzkumu Ringhofferů a jejich podnikání. Věnují se pramenné základně, z níž vycházeli, a především vysvětlují metodologický postup uchopení (časově, tematicky a historicko-antropologicky rozsáhlé) celé problematiky. Za východisko označují koncept family business history, tedy dějiny rodinného podnikání. Tento pojem je již léta pěstován v zemích západní Evropy a v USA: tam rodinné firmy dodnes tvoří páteř ekonomické výkonnosti a hospodářské a sociální stability, bez přerušení v důsledku čtyřicetiletého poválečného vývoje, jak se to stalo v Česku. Historie rodinného podnikání je rozvinutá, renomovaná a v poslední době velmi dynamická disciplína.

Přehledná historie podnikání rodiny Ringhofferů je druhou kapitolou knihy. Postupuje podle jednotlivých generací rodiny – od první generace, kde se zdůrazňují řemeslnické kořeny a počátky podnikání, až po generaci pátou, která znamenala vrchol a zánik rodinného podnikání. Základy Ringhofferových firem položil měditepec František I. Ringhoffer, který se na konci 18. století úspěšně prosadil v pražské cechovní a měšťanské společnosti. Jeho syn Josef úspěšně navázal na otcovy podnikatelské aktivity a ve dvacátých a třicátých letech 19. století se stal klíčovou osobou v rozvoji rodinného podniku Ringhofferů. Následně se Ringhofferové ve druhé generaci od svého příchodu do Prahy stali největšími výrobci měděných produktů v Čechách. Ve čtyřicátých letech 19. století za syna Josefa, Františka II. Ringhoffera, spojili své síly a uskutečnili počáteční fázi přeměny rodinného podniku z řemeslné na tovární výrobu. František II. Ringhoffer pak s využitím zkušeností získaných v zahraničí a za pomoci svého bratra Wilhelma transformaci na tovární výrobu dokončil. Vstoupil do městské a posléze i zemské politiky a osobně dosáhl dědičné nobilitace svého rodu do stavu svobodných pánů (Freiherr). Ve třetí generaci, zhruba po 100 letech od dědečkovy příchodu do Prahy, dosáhl se svým rodem významného postavení mezi nejbohatšími průmyslníky, statkáři a šlechtici v habsburské monarchii. V podkapitole *Čtvrtá generace: Velkopřůmyslníci a velkostatkáři* se pojednává o nástupcích Františka II. Ringhoffera. Byli jimi synové František, Emanuel a Viktor, kteří se museli vypořádat s problémy vyplývajících z hospodářské krize v roce 1873. Noví mladí manažeři se rozhodli změnit řízení rodinných podniků. V roce 1875 uzavřeli bratři Ringhofferové společnou partnerskou smlouvu. Byla zřízena rodinná rada, která jasně vymezovala jejich role ve vedení podniku a rozdělování zisku. Ústřední postavení zastával nejstarší syn František III. Ringhoffer, který však musel při svém rozhodování respektovat názory svých společníků. Jeho prostřednictvím Ringhofferové pronikli mezi hospodářskou a společenskou elitu podunajské monarchie. Společenské kontakty Františka III. Ringhoffera sahaly až do nejvyšší vídeňské dvorské společnosti. Patřil do okruhu přátel Rudolfa Habsburského a zejména jeho nástupce Františka Ferdinanda d'Este. Pod Františkovým vedením se výroba Ringhofferových závodů soustředila do smíchovské továrny a v roce 1897 byly všechny závody sjednoceny pod firmu *F. Ringhoffer*. Na přelomu 19. a 20. století se firma stala jedním z největších výrobců železničních vozů, tendrů, tramvají a strojírenských výrobků v rakousko-uherské monarchii. Nástupci Františka III. pokračovali v osvědčeném modelu kolektivního řízení rodinného podniku, který byl stanoven partnerskou smlouvou.

Podkapitola *Pátá generace: Vrchol a zánik* je nejrozsáhlejší ze všech v této kapitole. V roce 1911 přeměnilo vedení rodinné firmy (Emanuel, Viktor, František IV., Alfréd a Hanuš Ringhofferové) část smíchovské továrny a Kamenice na akciovou společnost za asistence vídeňských bank (Allgemeine Österreichische Boden-Credit-Anstalt a Österreichische Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe). Akciová společnost dostala název *Ringhofferovy závody a. s.* a rodina Ringhofferů si díky vlastnictví největších podílů prostřednictvím firmy *F. Ringhoffer* a jednotlivých členů rodiny udržela vedoucí postavení. Období rozkvětu Ringhofferovy podnikání prostřednictvím Ringhofferových závodů a.s. začalo v meziválečném období první Československé republiky. V čele rodiny stála zpočátku nová generace Ringhofferů, představovaná Františkem IV., jeho mladším bratrem Hanušem a jejich bratrancem Felixem, kteří zpodobňovali Ringhofferovy jako pružné a pragmatické podnikatele. Úspěšně pronikli do politických a hospodářských struktur Československé republiky. Pod jejich vedením vznikl koncern Ringhofferovy závody, který sjednotil výrobce strojů, železničních vozů, tendrů, tramvají a dalších strojírenských výrobků. Postupně, s pomocí Živnostenské banky, Ringhofferové finančně převzali podniky jako *Tatra* v Kopřivnici, *Vozovka* ve Studénce a závody na výrobu železničních vozů v Kolíně a České Lípě. Jejich obchodní strategie vyvrcholila fúzí s *Tatrou Kopřivnice*. Od roku 1936 nesl nový subjekt název *Závody Ringhoffer-Tatra a. s.*

Po anexi československého pohraničí a následné okupaci zbytku Čech, Moravy a Slezska (a smrti Františka IV. Ringhoffera v roce 1940) se ústřední osobou ve vedení koncernu *Ringhoffer-Tatra* stal JUDr. Hans Ringhoffer. Díky vstupu do NSDAP a arizaci židovského majetku se mu podařilo koncern dotáhnout do konečné podoby. Nově do něj byly začleněny závody v Roudnici nad Labem a Velvarech. Za druhé světové války koncern dodával nákladní a osobní automobily, železniční vagony, vagóny a tendry německé armádě, podílel se s firmou *Junkers* na výrobě a opravách letadel a spravoval další poškozenou vojenskou techniku. Hans Ringhoffer se aktivně podílel na německé hospodářské správě protektorátu jako komisař pro výrobu motorových vozidel při říšském ministerstvu pro zbrojení a munici. Ve změnách poválečných politicko-hospodářských poměrech byly pochopitelně důsledky této činnosti považovány za ostře protichůdné národním a státním zájmům. Na jaře 1945 byla na Ringhofferovy podniky uvalena národní správa a následně byly znárodněny. Majetek byl zkonfiskován a většina členů rodiny Ringhofferů a jejich příbuzných byla v letech 1945–1947 postupně přesídlena do Německa a Rakouska.

Celá tato druhá kapitola koresponduje s dalším výkladem, což je třetí, lze říci i velmi „napínavá“ kapitola, která doplňuje předchozí, chronologický a syntetický přehled o další, detailnější pohled k vybraným skutečnostem, jménům či souvislostem. Tato kapitola je nazvaná *Rodina a podnikání: Analytické studie, dokumenty a dobová svědectví*. Jednotlivé podkapitoly se snaží odpovídat na další otázky – hledání podnikatelské motivace jednotlivých členů rodiny Ringhofferů nebo líčení životních osudů nejvýznamnějších mužských představitelů rodu v hlavní a dvou vedlejších liniích Františkových bratrů Emanuela Ringhoffera a Viléma Ringhoffera. Jde o zachycení vztahů směrem dovnitř rodiny i vně, vztahů k sobě navzájem nebo vztahů k politice (těm je ostatně věnována čtvrtá, samostatná kapitola). Prohloubení postřehů o podnikání pěti generací Ringhofferů je velmi zajímavé. Např. můžeme sledovat, jak první a druhá generace pracovala v prostředí regulovaném cechy. Ve třetí generaci se poprvé objevila podnikatelská dvojkolejnost: František II. Ringhoffer byl vedle cechovního mistra s rozsáhlými zkušenostmi ze zahraničí také vlastníkem továrního oprávnění z počátku čtyřicátých let 19. století. To neznamenal nic jiného, než že chtěl s předstihem využít liberalizační ekonomickou politiku státu a překročit všechny limity cechovní výroby – ostatně její výhody nechával na Praze. Kromě prozíravosti ho k tomuto kroku vedla sama podstatu mědirytecké, respektive kotlářské výroby. V době rozmachu tzv. zemědělského (potravinářského) průmyslu v západní části habsburské monarchie se rozvíjel obchod na venkově, většinou na velkých šlechtických statcích. Josef a František II. přirozeně nechtěli o tuto bohatou klientelu přijít. Když Emanuel Ringhoffer, mladší bratr Františka III. Ringhoffera (více o něm v samostatné podkapitole *Profesor a rektor Emanuel Ringhoffer*) nakonec sestavoval historii firmy, spočítal, že Ringhofferovi od této klientely obdrželi více než sto velkých zakázek v celých Čechách. Tak vznikl dostatečný volný kapitál pro budoucí skutečný průmyslový velkopodnik, který se měl pohybovat v řádech statisíců zlatých. Zajímavou podkapitolou je sociální zabezpečení zaměstnanců Ringhofferových závodů nebo přiblížení Františka II. Ringhoffera jako „smíchovského fabrikanta a starosty“. Stranou nemůžeme nechat ani známou podnikatelskou historii o založení pivovaru ve Velkých Popovicích a jeho zvelebování. Můžeme se také seznámit jakýmsi rodinným desaterem – tato „rodinná přikázání“, zdánlivě jednoduché zásady, se předávaly z generace na generaci. V důsledku toho se nezapomínalo na sociální kořeny. Hrady a lovecké revíry jako takové nebyly cílem, ale prostředkem k příjemnějšímu životu, a zejména představovaly pevné materiální zabezpečení rodiny. Další jistotou byla neuvěřitelná rodinná jednota: jednota nejen ve vztahu k majetku, ale i k sobě navzájem. Za

celou dobu působení Ringhofferů v Čechách nedošlo v hlavní linii rodiny k žádné krizi, která by ji ohrozila kvůli napjatým vztahům. V tomto ohledu hrály Ringhofferovy ženy neviditelnou, ale naprosto zásadní roli. Zajímavá jsou v této kapitole též líčení sňatkové politiky v rodině Ringhofferů. Od třetí generace se nevěsty a ženichové vybírali z tzv. druhé společnosti, tedy z těch, kteří se nedávno stali šlechtici, konkrétně se jednalo o sňatky s Kleiny z Wiesenbergu a Nadhernými z Borutína. Nevěsty ze severní Moravy přinášely do rodiny velké množství kapitálu v podobě věna, zatímco manželům z Borutína musela být poskytnuta významná a trvalá finanční podpora, například prostřednictvím dcery Františka III. provdané za Ervína Nadherného. Ve čtvrté generaci přišel do širšího rodu poprvé šlechtic (z rodu Nosticů). Poprvé se také v hlavní linii rodu neobjevil žádný mužský dědic, což bylo řešeno adopcí (Serényi-Ringhoffer). Rodina měla mít jen jednu černou ovci: nešťastného Viléma, mladšího bratra Františka II. Ringhoffera, který po odpoutání se od svého úspěšného bratrance Františka III. Ringhoffera přišel kvůli krizi v cukrovarnictví o majetek a spáchal sebevraždu (1885). Tragédie v rodině se projevil také v podobě předčasných úmrtí dětí a mentálního postižení, které se řešilo převodem dispozičních práv na zdravého a schopného jedince (např. ze staršího bratra Josefa na druhorozeného Františka II. Ringhoffera). Dechberoucí je také líčení o neúspěšném podnikatelském záměru Františka IV. Ringhoffera, který propadl vášni pro automobily a pokusil se neúspěšně založit továrnu na automobily „na zelené louce“ a zahájit ihned sériovou velkovýrobu několika typů automobilů najednou. Pražská továrna na automobily sice v roce 1907 vznikla, ovšem výsledek pak již byl „bez Ringhofferů“. V této kapitole se ještě dozvíme také např. o způsobu využití zisku, třeba za účelem dosažení vyšších cílů, které obvykle zahrnovaly vzdělání a sociální zabezpečení členů rodiny, případně charitu. Rodinné podnikání obvykle zahrnovalo také jednotu vlastnictví, řízení a podstupování rizik jednou nebo dvěma (zřídka více) osobami.

Jak již bylo řečeno, čtvrtá kapitola, nazvaná *Ringhofferové a politika*, je předposlední a v podstatě z jiného úhlu pohledu líčí vývoj rodiny ve vztahu ke státu a politickému vývoji a jeho dopady. Husí kůži dostane čtenář, když si přečte závěrečný odstavec této kapitoly:

„Rodinná firma (Ringhofferů) byla velmi pružný podnikatelský subjekt. Pokud v rámci podnikatelské rodiny fungují dobré vztahy, tedy bezkonfliktní partnerství, většinou smluvně zafixovaného, a je k dispozici dostatek dědiců a kapitálu, může přežít všechny ekonomické či technicko-technologické transformace, politické otřesy (monarchii vystřídal republikou) a státoprávní proměny (rozpad habs-

burské monarchie, rozpad Československa), stejně jako světové války. Co rodinná firma nepřežije, je ideologicky a nacionalisticky (rasově) motivovaný boj proti soukromému vlastnictví. A pokud dostane majitel firmy, *„t.č. v zajištění v Ládvi u Kamenice u Prahy“*, koncem léta 1945 vyrozumění z Národního výboru ve Velkých Popovicích, podepsané předsedou tohoto výboru Josefem Papežem, že se zamítá jeho žádost o navrácení československého občanství s odůvodněním, že *„chceme mít republiku českou a národní“* a že *„Němci budou odsunuti do Říše, kam patří“*. Tak ho čeká, i když s říšskými Němci nemá nic společného, nejen odtržení od své firmy, ale i od rodné země (a rodinné nekropole), kde žily, podnikaly a umíraly čtyři generace předků.¹

Závěrečná kapitola je nazvána *Nekropole*. Význam značí „město mrtvých, pohřebiště, místo posledního odpočinku“. Nahrazuje ve své podstatě závěr publikace, i když začíná popisem hrobky podnikatelské rodiny Ringhofferů na návrší nedaleko Kamenice vystavěné v letech 1889–1993. Čteme o vzorech, které vedly ke stavbám rodinných hrobek, o tom, že strážcem rodinné paměti Ringhofferů se stal druhorozený syn Františka II. Ringhoffera Emanuel Ringhoffer. Do kamenické hrobky pak byly přeneseny ostatky členů hlavní ringhofferovské větve (počínaje Františkem II.). František II. se věnoval také popularizaci rodiny a jejího podnikání – např. u příležitosti velkých průmyslových výstav nebo dějin podniků patřících v té době Ringhofferům. Dozvíme se též o osudech kamenické nekropole dodnes – snad dojde k rehabilitaci rodinného podnikání i místa paměti rodiny.

Dokumentační přílohy tvoří nedílnou součást celého textu knihy – a stejně, jako se to stalo recenzentce, zve čtenáře zamyslet se nejen o dokumentu samotném (u každého je uveden odkaz na uložení), ale vtahují do děje samotného. A právě tyto detaily a zdánlivé maličkosti výrazně dotvářejí celek. Mám na mysli nejen faktografickou stránku problematiky Ringhofferů, ale též bližší vhled do rodinných vztahů, podnikatelských kroků či jednání (a motivace) jednotlivých členů rodiny. Opomenout ale není možné ani „originální“, tedy syrové znění archivních pramenů, které celou monografii dotvářejí. O tom, o jak velkou a náročnou práci dvoučlenného týmu šlo, si můžeme udělat představu na stránce Poděkování – vstřícnost, podpora a pomoc archivářů a kolegů historiků určitě napomohla k tak skvělému výsledku. Je sympatické, že autoři na ně nezapomněli. Publikace má jmenný rejstřík, při studiu takového velkého celku jsem však postrádala přehledný rodokmen (třeba na vnitřní straně obálky), tabulku mužských předků s jejich životními daty – pomohlo by to čtenáři v orientaci v čase a jménech a určení souvislostí (ostatně

1 Citace je doplněna přepisem dokumentů, s. 458nn.

vyrobila jsem si ho postupným čtením sama jako pomůcku). Text je však velmi přehledný, čtivý a psaný krásným jazykem.

Závěrem je třeba říct, že Ringhofferové byli fascinující rodina. Kromě zručnosti, houževnatosti a pracovitosti byla pro Ringhofferovy důležitou součástí pečlivě promyšlená obchodní strategie, která zahrnovala s ohledem na odbyt neustálé hledání perspektivních oborů a minimalizaci podnikatelských rizik prostřednictvím zapojení do nejméně dvou podnikatelských výrobních aktivit současně. S tím souviselo i průběžné sledování politických záměrů státu, resp. jeho přístupu k podnikání a celní a tarifní politice apod. Ringhofferové byli mimořádně ekonomicky aktivní rodinou. Velmi rychle se etablovali ve zdejším společenském prostředí. V první a druhé generaci založili cechovní dílny. V třetí a čtvrté generaci se cechovní mistři proměnili v průmyslníky a velkostatkáře. Dosáhli značného jmění a také dědičné nobilitace. Příslušníci páté generace vytvořili koncern Ringhoffer-Tatra. Po druhé světové válce byli vydáni Sovětům a odsunuti. Ringhofferové vlastnili firmy, které dnes de iure již neexistují, ale z jejich podstaty a tradice žily a žijí Tatra Smíchov, Tatra Kopřivnice, Strojmetal Kamenice, Výzkumný ústav kolejových vozidel, zámek Štiřín či pivovar Kozel ve Velkých Popovicích.

Publikaci je třeba doporučit nejen historikům jako další příklad velmi úspěšně zpracovaných dějin jedné významné podnikatelské rodiny především metodami výzkumu dějin rodinného podnikání, ale i širší čtenářské obci – jde o velký námět, jenž vybízí třeba ke zpracování románu, napínavé pětigenerační rodinné ságy významné podnikatelské rodiny Ringhofferů.

Jana Geršlová

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uved'te původ – Neužívejte komerčně – Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

Milan HLAVAČKA – Jiří KROPÁČEK (eds.)

Lanna et Lanna. Rodina a podnikání

Praha – České Budějovice 2022, Historický ústav AV ČR – Nebe, 344 s.,
ISBN 978-80-7286-399-0 (HÚ) – ISBN 978-80-906008-1-2 (Nebe).

Jméno podnikatelského rodu Lannů – rodiny podnikatelů v říční dopravě, stavebnictví, uhelném průmyslu a železářství – vždy slibuje velmi zajímavé a poutavé čtení. Nejinak tomu je i v recenzované publikaci. Základem jsou referáty, které byly předneseny na mezinárodní vědecké konferenci *Lanna et Lanna* v červnu roku 2021, která se konala – kde jinde než ve vile Lanna v Praze.

Hospodářské a sociální dějiny 19. a 20. století jsou hlavní oblastí studií v knize, ty jsou dále zaměřeny také na oblast dějin umění, dopravy, architektury a techniky. Nechybí ani téma péče o kulturní a technické dědictví, které Lannové zanechali. Recenzovaná kniha přináší velké spektrum nejrůznějších úhlů pohledu na podnikatelský rod Lannů – často doposud zcela nových, případně ličených v nových souvislostech.

V publikaci se objevují blíže hlavní tři generace rodinného podniku, založeného roku 1828: Adalberta (Vojtěcha) Lanny staršího (1805–1866), který převzal obchod se solí a dřevem na Vltavě (jeho rodina se tehdy již ve třetí generaci zabývala lodní dopravou soli na Vltavě a s tím spojenou stavbou a údržbou říčních lodí). Stavěl dřevěné lodě, budoval průmyslové podniky na Kladensku. Adalbert (Vojtěch) Lanna mladší (1836–1909) se stal šéfem rodinné firmy po otcově smrti roku 1866 a pokračoval v aktivitách směrem k výstavbě základní železniční a říční dopravní sítě v Čechách, v Horním a Dolním Rakousku. Poslední mužský potomek rodu, JUDr. Adalbert (Vojtěch) Franz Josef Lanna (1867–1922) sice pokračoval v tradičním podnikání firmy v oblasti vodních a pozemních staveb, pokoušel se proniknout i do zahraničí, ovšem nemoc zapříčinila postupné stahování pozic – např. v obchodu se dřevem, který rodině významně dopomohl k bohatství. Roku 1920 pak prodal zděděný podnik bance Bohemia a ten byl zakcionován.

V rodině Lannů se česko-rakouské kořeny v podnikání a působení ve společnosti prolínaly po celou dobu rodinného podnikání, které intenzivně trvalo jedno století. Jednotlivé studie přibližují nejprve hospodářské a do jisté míry i politické podmínky doprovázející podnikání Lannů. Právě debatě o politické polarizaci v Čechách v souvislosti s debatou o podnikání a volném obchodu byla věnována první studie (Lothar Höbelt). K úplnosti tématu v souvislosti s rodinou Lannů, především Adalbertem Lannou starším, nutně poznamenat, že se v soukromém

a veřejném životě necítil ani Čechem ani Němcem, nýbrž rakouským podnikatelem pocházejícím z království Českého, a že nikdy nepropadal nacionálním emocím, které v 19. století pronikaly do ekonomické sféry.

Ve svém textu se J. Jetschgo věnuje rozvoji dopravní infrastruktury a zdrojům energie v alpských zemích, uvádí zajímavé souvislosti s aktivitami podnikatelského rodu Lannů. Původní domovina rodiny Lannů, Solná komora v Horním Rakousku, ukazuje, jak důležité byly nejen vodní cesty k přepravě zboží, ale také výstavba a využívání železnice. Ostatně rodinným podnikům je věnován – velmi zajímavě vedený – rozhovor s předním rakouským historikem hospodářských dějin, profesorem Romanem Sandgruberem. Jeho pohled na podnikatelské rodiny v habsburské monarchii je velmi zasvěcený, uvádí příklady Rothschildů, Wittgensteinů,¹ Lannů.

Role rodinných podniků v hospodářství se změnila v souvislosti se změnou hospodářství – staré rody postupně ve velké většině zanikly, ovšem R. Sandgruber se na novou roli rodinných podniků do budoucna dívá velmi pozitivně. V prostředí habsburské monarchie zůstává i studie „Od Traunsee k Vltavě“ (Daniel Kovář), která se vrací k počátkům Lannova rodu v Českých Budějovicích.

Nádech vpravdě detektivního pátrání má studie Milana Hlavačky o deníku Adalberta Lanny mladšího. I když byl tento dokument již několikrát analyzován, je zde zaměřena pozornost spíše na skrytá sdělení, která autor sleduje ze souvislostí či údajů v textu nesdělených (podle autora představuje tento deník – krásně řečeno – „orientační maják v čase a prostoru“). Věnuje se otázkám, které musel A. Lanna ml. řešit po smrti svého otce, pozůstalostní řízení bylo doprovázeno i starostmi o uložení jeho těla. Dále se zabývá i spolkovou aktivitou A. Lanny včetně konce jeho života – a klade dosud nezodpovězené otázky, nejen ekonomického charakteru, a jde opravdu o napínavé čtení.

Jindřich Vybíral se věnoval nejen životnímu stylu elit na konci 19. století. Všímá si především staveb nejrůznějších skvostných sídel, paláců a vil jako vyjádření jejich statusu (včetně sídel rodiny Lannů).

Postavení podnikatelských rodin bylo ve druhé polovině 19. století dáno nejen jejich zaměřením či strukturou a jejich pozice ve společnosti postupně sílily. O postupu na společenském žebříčku se zasloužily v mnoha případech nobilitace – příkladem nobilitace rodu Lannů se zabývá Jan Županič. Jednak zaujme jeho úvaha o nobilitaci Lannů jako o výjimečné situaci – uvádí, že zcela jasně a oceňované

1 Ostatně tato podnikatelská rodina se nedávno dočkala pozoruhodného díla: Peter EIGNER, *Die Wittgensteins. Geschichte einer unheimlich reichen Familie*, Wien 2023.

podnikatelské úspěchy Adalberta Lanny staršího nehrály hlavní roli, ale především velmi dobré kontakty tohoto muže (a také jeho syna) na nejvyšších místech (s. 79). Adalbert Lanna ml. se stal rytířem roku 1867, ovšem nobilitován byl ještě o čtyřicet let později, tentokrát již opravdu na základě svých vlastních zásluh spojených s jeho mecenášskou činností. Ostatně autorova úvaha o tom, že udílení šlechtictví za peníze či věcné dary (např. nejruznější umělecké sbírky apod.) může připomínat jakési odpustky moderní doby (s. 84), má zcela racionální jádro, když so uvědomíme postupné ztrácení prestiže šlechtických titulů (po rozpadu monarchie zrušených ve většině nástupnických států).

Několik studií je věnováno rodovým sídlům Lannů, architektuře a zájímavostí se sídly spojeným. Jan Bažant nazval svoji studii Adalbert Lanna a antická mytologie. Pohled do stavební činnosti Adalberta Lanny ml., který pokračoval v otcově podnikatelské i charitativní činnosti, rozkrývá na první pohled skrytou symboliku vil postavených ve stylu italské renesance – ve městě Gmunden, ale i v Praze. Samozřejmě, že šlo také o jistý výraz sebe prezentace – dnes nás opravdu udiví mýtické odkazy (v mnoha případech převedené do rodinných souvislostí).

Již zmíněná Lannova vila v lázeňském městě Gmunden (jmenovaném jako lázeňské město roku 1862), ležícím na břehu Traunského jezera v oblasti Solné komory, je přiblížena ve studii Petra Urbanitsche. Podobně jako další líčení podrobností rodových sídel (Martina Koukalová o vnitřním zařízení Lannovy vily od Ladislava Machoně; Patrik Winter o pražské vile Lanna bez Lannů) prohlubuje tato studie náš pohled na Adalberta Lannu ml., který byl milovníkem umění, sběratel a hlavní silou těchto nádherných staveb. A právě stručný přehled všech majitelů vily Lanna v pražské Bubenči mezi lety 1913 až 1957 seznamuje i s tím, co se s vilou v oněch letech dělo. Možná je na škodu, že editoři nezařadili před tento článek velmi zajímavý text Filipa Wittliche o osobnosti nejmladšího, a tedy i posledního z rodu Lannů – JUDr. Adalbert Lanna, a o rozpuštění legendárních sbírek. Na patnácti stranách nás čeká velmi zajímavé čtení o osobnosti rodu Lannů, která pokračovala v rodinné tradici budování sbírek a mecenášství – i když na otcovo systematické sběratelství nenavázal. Velmi plasticky je popsán proces dražeb cenností a aukcí. Co JUDr. Adalberta Lannu přibližuje lidsky, byly jeho zdravotní potíže, které zřejmě přehodnocovaly jeho životní priority – jeho smrt ve věku nedožitých 55 let znamenala ukončení rodu Lanna v mužské linii. Markéta Kudláčková píše o Lannově (a Schebkově) hrobce ve světle archívních pramenů.

K zájímavostí v podnikání rodiny Lannů patřilo např. její podnikání ve výrobě parket („Parkety a parketárny firmy Lanna“ – Martin Ebel) nebo líčení

o splavňování na dolní Vltavě (Nikolaj Savický), stavbách na vltavských březích v Praze (Štěpán Rusňák) a labských a vltavských dopravních podnicích (M. Hlavačka). Příklad úspěšného železničního podnikání firmy Lanna s jejími společníky Johannem Schebkem a Moritzem Gröbem v habsburské monarchii je popsán v pojednání o stavbě dráhy císaře Františka Josefa z Vídně do Budějovic, Plzně a Chebu a z Gmündu do Prahy (studie napsali Wilhelm Brauneder, Jan Ivanov a Alena Borovcová).

V závěrečné části publikace se Václava Horčáková pokusila shrnout základní informace o bádání o rodině Lannů a hodnotí dosavadní vydanou literaturu. S konstatováním, že příběh této rodiny by byl dobrým námětem pro generační román, lze jenom souhlasit. Nutno ještě zmínit, že autorka studie nechala zcela stranou literaturu k dějinám firmy Lanna. Předesílá, že moderní historická věda věnovala doposud životu a dílu Lannů relativně málo pozornosti – za příběhy členů rodiny (opředených často řadou legend) se skuteční lidé ztrácejí a v jejich životních osudech zůstává mnoho nejasných míst. Ostatně i v některých studiích v publikaci se tyto otazníky a nezodpovězené otázky vyskytují. Velmi důležité konstatování je nadějí do budoucna – současná historická věda přináší nové přístupy k bádání o společenských elitách, především koncept dějin rodinného podnikání a mezinárodní spolupráci historiků, což je v případě rodu Lannů, který zanechal stopy v celé střední Evropě, zvláště významné (s. 317).

Závěr publikace tvoří dvě (případové) studie – Jiří Kopáček píše o remediaci hesla Lanna v Encyklopedii Českých Budějovic a případová studie Petra Bauera hovoří o rekonstrukci parního remorkéru Lanna 1 – sto třicet let staré lodi. Pro její znovuvzkříšení vzniklo v roce 2004 občanské sdružení „Lanna 1, Společnost pro opravu parníku“, které iniciovalo prohlášení lodi v roce 2006 kulturní památkou ČR. Popis kroků k záchraně lodi i popis úvah, zda se loď vrátí do provozuschopného stavu či nikoliv a za jakých podmínek, je napínavým čtením, jehož cílem bylo rozšířit povědomí o této kulturní památce.

Velkou předností publikace jsou zcela originální dobové fotografie a ilustrace (mnohé z nich poskytl potomek Adalberta Lanny ml. v ženské linii Hubertus Trautenberg – najdeme ho na fotografii na s. 108). Jenom samotné prolistování a prohlédnutí všech obrázků vytvoří nádhernou představu o době, které je publikace věnována. Právě obrazová dokumentace pozvedává publikaci o „jedno patro“ výše a dotváří vícerozměrný pohled na téma i na výjimečnou rodinu, která žila a podnikala v prostředí tří rozdílných epoch. Jistým nedostatkem této poměrně rozsáhlé publikace (344 stran) je v úvodní části absence zasvěceného textu o třech

generací Lannů ve smyslu jakéhosi přehledu o rodině, jejím podnikání, zapojení do společnosti apod. Čtenář si tak musí tento přehled udělat sám – v textu jsou uvedeny tyto informace v jiných souvislostech a neúplně. Z jednotlivých studií by bylo vhodné (vzhledem k jejich množství) udělat menší celky – kapitoly, kde by studie měly společného jmenovatele – přispělo by to k větší přehlednosti celé publikace.² Každopádně však je třeba publikaci doporučit i širší čtenářské obci, nejen obci historické.

Zcela jednoznačně *Lanna et Lanna: rodina a podnikání* tvoří další významný kamínek do velké mozaiky s názvem „Lanna“. Díky novému mezioborovému pohledu na podnikatelské, kulturní, spolkové a mecenášské aktivity tří generací publikace přináší zcela jiný obraz rodiny Lannů. Čtenář se dovídá mnoho ze soukromého života, ale i veřejných aktivit. Jak uvádí Johannes Jetschgo (s. 29): „*Osudy podnikatelské rodiny Lanna kopírují až s dramatickou názorností společenský a hospodářský vývoj. Tři generace Lannů byly konfrontovány s dobou velice rozdílného charakteru a také se jí velice rozdílně postavily: Adalbert Lanna st., podnikatel typu Karla Wittgensteina. Adalbert Lanna ml., podnikatel, příslušník velkoburžoazie a mecenáš. Adalbert Lanna nejmladší, podnikatel z rodinné tradice a nikoliv proto, že by k tomu měl sklony, jemuž krizová doba podrazila nohy.*“

Jana Geršlová

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uveďte původ – Neužívejte komerčně – Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

2 Příkladem takové kolektivní monografie budiž kolektivní monografie Milan HLAVAČKA – Miloš HOŘEJŠ a kol., *Fenomén Ringhoffer. Rodina, podnikání, politika*, Praha 2019.

Miloš HOŘEJŠ

Nacistická germanizační a osidlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava

Praha, Karolinum 2023, 431 s., ISBN 978-80-246-5502-4.

Nacistická představa životního prostoru (*Lebensraum*) pro německý národ zahrnovala i české země, které se měly v budoucnu stát územím plně germanizovaným (tj. osídleným pouze Němci). Toho mělo být dosaženo dlouhodobou aplikací různých metod, které můžeme označit za kombinaci genocidních a etnocidních přístupů. Vedle odstranění části Čechů (ať už jejich přesídlením, či fyzickou likvidací) byla plánována asimilace části zbývajících, která měla být doplněna a podpořena masivní německou imigrací, přičemž nově příchozí Němci měli být usazováni v nemoovitostech zabavených různými způsoby dosavadnímu místnímu obyvatelstvu. Fakt, že se dané plány díky včasné vojenské porážce nacistického Německa podařilo realizovat jen z malé části, nijak nesnižuje jejich závažnost, protože jejich úplná realizace by znamenala nejen násilnou smrt statisíců nevinných lidí, ale také zánik českého národa.

Nastíněná nacistická germanizační politika je z celku pochopitelných důvodů fenoménem, kterému se po skončení druhé světové války věnovalo velké množství českých i zahraničních historiků. Z nich je nutné zmínit alespoň marxistického autora Václava Krále¹ či nestora výzkumu nacistického režimu v českých zemích Detlefa Brandese.² Žádná z dosud publikovaných historiografických prací ovšem daný tematický okruh nevyčerpala zcela, a to mimo jiné proto, že se často primárně soustředily na různá nacistická memoranda vytyčující germanizační cíle a méně již na jejich aplikaci do každodenní praxe, která se oproti jejich původnímu znění do určité míry lišila. Jednou z doposud spíše opomíjených stránek pak zůstávala i pozemková a osidlovací politika, a to přesto, že hrála v germanizačních plánech zásadní roli, neboť (slovy Adolfa Hitlera) „*germanizovat je možné pouze půdu* [a nikoliv obyvatelstvo]“.³ Na její historiografický výzkum na (v mnoha ohledech specifickém) území Protektorátu se proto rozhodl zaměřit historik Miloš Hořejš,

1 Viz např. Václav KRÁL – Karel FREMUND (eds.), *Chtěli nás vyhubit. Dokumenty o nacistické vyblazovací a germanizační politice v českých zemích v letech druhé světové války*, Praha 1961.

2 Detlef BRANDES, *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*, Praha 2015.

3 V originále „*Man kann nur Boden germanisieren*“. Citováno podle Andreas WIRSCHING, „*Man kann nur Boden germanisieren*“. *Eine neue Quelle zu Hitlers Rede vor den Spitzen der Reichswehr am 3. Februar 1933*, Vierteljahrhefte für Zeitgeschichte 49, 2001, č. 3, s. 517–550, zde s. 526.

který v současnosti působí jako vedoucí odboru vědy a výzkumu Národního technického muzea v Praze. Hořejš, který se vedle nacistického režimu dlouhodobě badatelsky věnuje i řadě dalších témat (např. životu aristokracie na přelomu 19. a 20. století), má za sebou již množství publikačních výstupů, z nichž je vhodné zmínit alespoň monografii o nacistickém urbanismu v Praze.⁴ Tématem nacistické germanizační a osidlovací politiky se zabýval ve své disertační práci úspěšně obhájene roku 2018, která byla v upravené podobě vydána tiskem v recenzované monografii.

Autor si látku rozdělil na šest nestejně dlouhých částí, které jsou (až na dvě výjimky) dále členěny na množství jednotlivých kapitol a podkapitol. Jako první část je číslována již úvodní stať, která však bohužel plnohodnotným úvodem není. Zahrnuje sice rozsáhlý rozbor dosavadního historiografického výzkumu a pramenové základny k danému tématu, absentuje v ní však hlubší nastínění kladených badatelských otázek a metodologických přístupů.

Vlastním pilířem knihy jsou až následující čtyři části. První z nich (tedy z hlediska číslování v knize část druhá) je obecnějšího charakteru a na základě rešerše již publikované historiografické literatury uvádí čtenáře do širšího kontextu dané problematiky. Autor v ní totiž představuje kořeny nacistické národnostní a osidlovací politiky, tedy jak nacionalistické a rasistické fundamenty nacistické ideologie, tak i germanizační memoranda a plány, jejichž uskutečněním by došlo k naplnění ideologických premis.

Po velice stručné třetí části, která je exkurzem do situace v těch oblastech českých zemí, které nebyly začleněny do protektorátu, se již autor dostává k dění v tomto pseudostátním útvaru, a to počínaje čtvrtou částí, která je souhrnnou analýzou subjektů, které zde do germanizační a osidlovací politiky zasahovaly. Vedle přehledu okupačních úřadů a nejrůznějších nacistických institucí se Hořejš věnuje i zhodnocení jejich činnosti a rozboru kompetenčních sporů, které mezi nimi v některých případech zuřily. Ukazuje rovněž, že jejich rozsáhlá agenda měla být v rámci možností co nejlépe utajena před českým obyvatelstvem (kdo by si například pomyslel, že se pod nevinným názvem *Českomoravská zemědělská společnost* skrývá organizace, jejímž cílem jsou konfiskace českých a židovských statků pro účely německé kolonizace?).

Obsahově nejhodnotnější část, pátá v pořadí, tvoří jádro knihy, čemuž odpovídá i její rozsah, který tvoří přibližně polovinu publikace. Předmětem zájmu se

4 Miloš HOŘEJŠ, *Protektorátní Praha jako německé město. Nacistický urbanismus a Plánovací komise pro hlavní město Prahu*, Praha 2013.

zde stává samotná realizace pozemkové a osidlovací politiky. V jejím rámci nacisté různými způsoby zabavovali půdu (a další nemovitosti) neněmeckých (především českých a židovských) obyvatel protektorátu, aby na ní buď okamžitě, nebo v budoucnu usídlili nově příchozí Němce. Autor podrobně analyzuje v čase proměnlivý průběh konfiskací i způsoby, jakými se proti ní její dosavadní majitelé (např. čeští šlechtici) snažili bránit. Ukazuje přitom, že nacisté při konfiskacích postupovali sice na jednu stranu poněkud chaoticky, současně však velice promyšleně, což se projevovalo i tím, že se jejich skutečný účel snažili různými způsoby maskovat (zabavování půdy odůvodňovali např. zřizováním vojenských prostorů či údajnou hospodářskou nevykonností dosavadních majitelů). Hořejš se rovněž podrobně věnuje i následnému osidlovacímu procesu, během něž byli v protektorátu usazováni Němci, a to nejen z Německa či z pohraničí českých zemí, ale především z jihovýchodní Evropy a ze severní Itálie. Všimá si i jejich pohledu na celou situaci, přičemž dokládá, že ve většině případů nešlo o přesvědčené nacisty, kteří by chtěli germanizovat české území, ale že se jednalo především o bezbranné lidi podvedené nacistickou propagandou, kteří se často styděli za to, že byli usazeni na půdě „ukradené Čechům“. Do budoucna by bylo jistě přínosné se blíže zaměřit i na pohled z opačné strany (Čechů na německé imigranty), který je v knize spíše upozádněn.

Po závěrečné stati (očíslované jako šestá část publikace), která vhodným způsobem sumarizuje nejdůležitější zjištění práce, následuje několik příloh. Vedle anglického shrnutí jde o seznam zkratk (který je bohužel nekompletní), seznam tabulek a schémat a nakonec o seznam použitých pramenů a literatury (který rovněž není úplný – nejen že v něm nejsou uvedeny všechny použité publikace, ale zcela v něm absentuje jakákoliv zmínka o rozhovorech s pamětníky a o internetových zdrojích, na které se text knihy místy odvolává). Poslední zmíněný seznam je problematický i v jiném ohledu – autor v něm totiž dobové publikace, jichž využívá jako pramene, z neznámých důvodů řadí mezi literaturu.

Text knihy je oživen velkým množstvím informačně hodnotných tabulek, map, schémat, reprodukcí pramenů a především fotografií. Těch je vzhledem k charakteru práce (která se nijak nesnaží podbízet laickému čtenáři) až překvapivě velké množství, jsou to ovšem bez výjimky fotografie, které s textem vhodně korespondují, a proto jejich přítomnost považuji za jeden z kladů celé práce. Fotografie mimochodem dokazují i autorův badatelský zápal pro dané téma, neboť mezi nimi nalezneme rovněž snímky, které se autorovi podařilo shromáždit sběratelskou činností (např. historické pohlednice zámků zmiňovaných v textu), či foto-

grafie, které pořídil on sám (např. snímky některých staveb, kterých se německá kolonizace týkala).

Zásadním kladem recenzované monografie je v první řadě širší pramenné základny, z níž vychází. Je patrné, že autor heuristice věnoval léta intenzivní práce, o čemž svědčí nejen seznam osmnácti archivů v České republice a Německu, v nichž bádá, ale i pestrá škála dalších využitých pramenů. Hořejš se nespokojil s pouhým pohledem „shora“, který umožňují především některé prameny úřední proveniencce, ale systematicky vyhledával i prameny umožňující danou problematiku vnímat z pohledu opačného, z nichž je vhodné zmínit alespoň množství obecních kronik či (byť poměrně okrajově využitě) rozhovory s českými pamětníky, získané metodou orální historie. Z hlediska jeho práce s prameny je pak nutné ocenit příkladný způsob jejich kritiky a interpretace. Nalezneme ovšem i výjimky, kdy autor naopak prameny nezasazuje do náležitého kontextu a interpretuje je mylně. Příkladem bude poznámka 227 na s. 72, ve které Hořejš bez jakéhokoliv věcného podkladu uvádí, že je možné odvodit postoje Sudetoněmecké strany k majetkům šlechty a církví ze spisku Rudolfa Junga z roku 1919, přestože jde o dokument publikovaný mnoho let před vznikem dané strany a navíc od muže, který nikdy nebyl jejím členem a ani k ní nikdy neměl jednoznačně pozitivní vztah.

Podobnou pečlivost a erudici jako při práci s prameny Hořejš vynaložil i v případě bibliografického heuristického výzkumu, což je oblast, ve které bych rád ocenil především jeho práci s drobnými regionálními pracemi, ze kterých často vychází při sledování osudů jednotlivých staveb či osob. Těch ve své monografii zmiňuje velké množství, aniž by se však utápěl ve zdánlivě zajímavých detailech, které jsou však pro dané téma bezpředmětné. Ani v případě práce s literaturou se však Hořejš zcela nevyhnul jistým nedostatkům (které jsou však vzhledem k rozsahu knihy pochopitelné). Jde především o fakt, že (zejména v úvodních kapitolách) je jeho výklad místy poněkud zavádějící, což je dáno tím, že vychází z již částečně překonané literatury publikované před rokem 1989, aniž by reflektoval novější historiografické výzkumy (tak je tomu především při rozboru dokumentu známého jako *Grundplanung O. A.* na s. 45–47).⁵

K recenzované monografii není možné přednést větší množství závažnějších výhrad. Výtkou, kterou ovšem není možné opominout, je množství formálních nedostatků, které by mohla odstranit pečlivější závěrečná redakční práce. Jde jak

5 Z novějších prací k tomuto dokumentu viz např. autorem nezmiňovanou studii Zdeněk ŠAMBERGER, *Dokument Grundplanung O. A.*, in: Václav Kural a kol. (eds.), „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem 2002, s. 455–498.

o gramatické chyby, tak o překlepy, vynechaná slova apod. Tyto nedostatky se objevují nejen v českém textu, ale především v německých výrazech a názvech, které mimochodem autor místy překládá poněkud nestandardně (např. na s. 84 je název organizace *Deutsche Gesellschaft für Familienkunde und Eugenik* přeložen jako *Německá společnost pro rodinnou nauku a rodinu*). Podobně překládá některé pojmy poněkud nekonzistentně, což se týká mimo jiné termínu *Oberlandrat*, o kterém na s. 119 uvádí, že se přiklání k používání počestěného výrazu *oberlandrát* místo překladu *vrchní zemský rada* – přestože na následujících stranách obě varianty opakovane zcela libovolně kombinuje. Další drobné nedostatky se pak objevují i u formální správnosti citačních odkazů, kde se můžeme setkat např. s nezkracováním opakovaných citací, nebo s neuváděním dat nahlížení při odkazování se na internetové zdroje.

Celkově je možné říci, že v knize *Nacistická germanizační a osidlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava* se autorovi podařilo úspěšně naplnit uložené výzkumné cíle (byť je čtenáři v úvodu prakticky nepředstavuje). Monografie na základě bohaté pramenné i biografické heuristické základny kvalitním způsobem analyzuje a interpretuje nacistickou germanizační a osidlovací politiku v protektorátu, čímž vkládá další střípek do mozaiky historického poznání o fungování nacistického režimu v českých zemích. Její hodnotu však mírně snižují drobné nedostatky, u kterých se sotva lze ubránit dojmu, zda za nimi nestojí přílišný spěch v závěrečné fázi dokončování celé práce.

Václav Daněk

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uveďte původ – Neužívejte komerčně – Nepracovávejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

Ota KONRÁD – Miroslav KUNŠTÁT – Michal DIMITROV – Jakub JOZA – Martin LANDA

Ztráta starých jistot. Rakousko 1986–2000

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2020, 195 s., ISBN 978-80-7422-717-2.

Výzkum soudobých dějin s důrazem na prostor střední Evropy obohatila kolektivní monografie, jejímiž autory jsou převážně pracovníci Katedry německých a rakouských studií na Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Asi nejznámějšími postavami z nich jsou v akademickém prostředí profesor moderních dějin Ota Konrád a Miroslav Kunštát, sociolog a odborník na mezinárodní vztahy a dějiny česko-německých vztahů. Naproti tomu v mediálním prostředí dnes rezonuje jméno Michala Dimitrova, editora a sportovního komentátora České televize.

Nepočítáme-li syntetické práce,¹ zdá se, jako by dějiny Rakouska, chápaného ve významu nástupnického státu habsburské říše, unikaly pozornosti moderní české historiografie, která se jimi zabývá střídavě. Ačkoliv je tento dluh nahrazován pomocí překladů prací z německojazyčného prostředí², domnívám se, že nedostatek kvalitních výstupů na dané téma je stále citelný a že tato kolektivní monografie, přinášející hlubší pohled na Rakousko v letech 1986–2000, může být inspirací pro futuro.

Hned v úvodu (s. 5–9) se objevuje zajímavý postřeh, že časový úsek od konce osmdesátých do začátku devadesátých let 20. století charakterizovaly hluboké změny ve většině evropských zemí, nikoliv pouze tam, kde došlo k pádu socialismu, přičemž Evropa si uvědomila tuto skutečnost teprve s jistým časovým odstupem. V návaznosti na to autoři deklarují, že publikace se soustředí na období těchto změn v Rakousku s počátkem v polovině osmdesátých let 20. století a vyvrcholením kolem roku 2000, což v následujícím výkladu beze zbytku naplňují. Uvedený proces je představen formou pěti případových studií, v podstatě kapitol, jež si kladou za cíl ukázat širšímu publiku transformaci Rakouska z hlediska politického, ekonomického a sociálního. Jedná se o interdisciplinární pojetí, v jehož důsledku se toto dílo řadí na pomezí soudobých dějin (coby odvětví historického výzkumu), teritoriálních studií, politologie, ekonomie a sociologie.

1 Např. Václav VEBER, *Mezi východem a západem*, in: Týž a kol., *Dějiny Rakouska*, 1. dopl. a aktualiz. vyd., Praha 2010 [i.e. 5. vyd.], s. 472–628.

2 Např. Günter BISCHOF, *Rakousko v první studené válce, 1945–1955. I slabí mají sílu*, Praha 2017, 415 s.

Členění kapitol na menší podkapitoly s metaforickými názvy zvyšuje čtenářskou přitažlivost. Jednotlivé pasáže jsou dobře propojeny a i přes absenci tzv. oslích můstků vytváří homogenní strukturu díla, které disponuje všemi znaky odborného pojednání počínaje poznámkovým aparátem a bibliografickým soupisem a konče jmenným rejstříkem a resumé v angličtině.

Na politické scéně druhé rakouské republiky (tj. od roku 1945) se zformovaly tři hlavní tábory: sociální demokraté (Sozialdemokratische Partei Österreichs; dále jen SPÖ), lidovci (Österreichische Volkspartei; dále jen ÖVP) a svobodní (Freiheitliche Partei Österreichs; dále jen FPÖ). Novým hráčem se stali zelení (Die Grünen). S výjimkou konce šedesátých let a přelomu tisíciletí dominovaly při sestavování vlád tzv. velké nebo též rudo-černé koalice dvou nejsilnějších stran SPÖ a ÖVP.³ Právě tento charakteristický rys rakouské domácí politiky představoval snad tu nejdůležitější z oněch starých jistot, o nichž autoři hovoří v názvu publikace. Zásadní dějinná rozhodnutí jsou totiž vždy záležitostí a odpovědností politického establishmentu.

První kapitola (s. 10–35) představuje exkurz do složitého procesu vyrovnávání se Rakouska se svou minulostí v letech 1938–1945. Leitmotivem kapitoly jsou dva protikladné příběhy, ve kterých autoři pracují s konceptem dvojí identity Rakouska, již označují anglickým výrazem „double speak“. Její podstata spočívá v tom, že ve vymezeném časovém úseku 1986–2000 na jedné straně Rakousko přijalo spoluodpovědnost za zločiny druhé světové války, na druhé straně ožívaly, především na regionální bázi, vzpomínky Rakušanů na službu ve wehrmachtu. Počátkem dvojí identity byla tzv. Waldheimova aféra⁴ z roku 1986, která rozbila tezi o Rakousku jakožto první oběti agresivních plánů hitlerovského Německa, prosazovanou rakouskými politiky po roce 1945 a plnící roli stabilizátoru. Byla tak připomenuta nepopulární skutečnost, že většina Rakušanů nestrávila druhou světovou válku v odboji, nýbrž ve stejnokrojích wehrmachtu a NSDAP, čímž vznikl prostor pro neoficiální komunikativní paměť války, dodnes pěstovanou v pro-

3 V tomto spojení měla SPÖ mírně navrch a většinou obsazovala místo kancléře, avšak v současném rozložení sil na rakouské politické scéně již nejde o vazbu se silným potenciálem.

4 Kurt Waldheim (1918–2007) byl rakouský politik a diplomat, v letech 1972–1981 generální tajemník OSN a v letech 1986–1992 prezident Rakouska. Během Waldheimovy kandidatury v prezidentských volbách (1986) se objevily nejasnosti ohledně jeho činnosti za druhé světové války. Zamlčoval, že jako důstojník wehrmachtu se podílel na páchání válečných zločinů na Balkáně. Podrobněji viz: Nina MÁDLOVÁ, *Kurt Waldheim. Muž, kterému důvěřuje svět?*, bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, Praha 2009, 45 s.

středí veteránské organizace Rakouského svazu kamarádů (Österreichischer Kameradschaftsbund).

Druhá kapitola (s. 36–63) se zabývá rakouskou zahraniční politikou v evropském a středoevropském kontextu. Popisuje důsledky již zmíněné Waldheimovy aféry, která na nějaký čas vedla k mezinárodní izolaci země, a srovnává je s podobným vývojem po ustanovení vlády kancléře Wolfganga Schüssela, jenž v roce 2000 vytvořil tzv. černo-modrou koalici ÖVP s krajně pravicovou FPÖ pod vedením Jörga Haidera. I když sám Haider v kabinetu neusedl a ještě v témže roce rezignoval na funkci předsedy FPÖ, dočkala se Schüsselova vláda ostré kritiky ze strany Evropské unie (dále jen EU) a vůči Rakousku byly uplatněny diplomatické sankce. Druhá kapitola se jeví, jako by propagovala tezi, že rakouský „útek do neutrality“, k němuž došlo v roce 1955, se stal po pádu tzv. železné opony v roce 1989 iracionálním stavem. Pád železné opony Rakušané nejprve kvitovali, ale záhy jej začali proklínat zejména v důsledku ekonomické imigrace ze států bývalého východního bloku. Rakousko tehdy navázalo nadstandardní vztahy s Maďarskem, vztahy s Československem či Polskem byly o něco chladnější. Rakousko dále přijalo roli prostředníka v konfliktu na Blízkém východě a zahájilo přístupová jednání s EU, která znamenala redefinici neutrality z roku 1955. Důležitá mezinárodní témata představovaly též otázky přistěhovalectví a tranzitu přes Alpy. Nejpodstatnějším výsledkem druhé kapitoly je, že pro Rakousko měla od roku 1989 (a doposud stále má) daleko větší význam spíše dunajsko-adriatická spolupráce (tj. pěstování dobrých vztahů především s Maďarskem, Slovinskem a Itálií) než středoevropská, což autoři ukazují na jednoduchém příkladu s přestřiháváním pohraničních drátů v roce 1989, kdy rakouské sdělovací prostředky mnohem více medializovaly tento symbolický akt v případě dvojice rakouský ministr zahraničí Alois Mock a maďarský protějšek Gyula Horn, než v případě dvojice Alois Mock a československý protějšek Jiří Dienstbier starší.

Z náplně druhé kapitoly přímo vychází třetí kapitola (s. 64–98), která se věnuje imigraci jako klíčové výzvě pro rakouskou společnost a národní identitu. Necháme-li stranou úvodní nostalgii týkající se rakousko-uherské monarchie a v souvislosti s tím citovaná rčení typu *„každý správný Vídeňan musí mít jednu českou babičku a jednoho uherského dědečka“* (s. 68), je třeba u všech pasáží vyzdvihnout především logickou kompozici. Čtenář se nejprve seznámí se všemi imigračními vlnami, které směřovaly do poválečného Rakouska, aby v dalším výkladu pochopil jejich příčiny a důsledky. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století zasáhla Rakousko první významná vlna tvořená tzv. gastarbeitery z Turecka a Jugo-

slávie.⁵ Na přelomu osmdesátých a devadesátých let nastala druhá vlna, a to ze zemí bývalého východního bloku. Vrásky na čele způsobovaly rakouským úřadům zejména Poláci, provozující černý trh s elektronikou a oblečením, ale i jinými komoditami, což mělo za následek zavedení vízové povinnosti pro polské státní občany. Autoři nezapomínají připomenout, že příčinou imigrace byla též kosmopolitizace hlavního města Vídně, která se v roce 1979 stala jedním ze sídelních měst OSN. Okrajově se kapitola věnuje také emigraci, když zdůrazňuje, že Rakousko si pěstovalo od šedesátých let 20. století image tolerantní země s liberální azylovou politikou a teprve počátkem devadesátých let se zde výrazněji prosadil proticizinecký kurz (s. 74–75).

Čtvrtou kapitolu (s. 99–124), zaměřující se na ekonomicko-sociální otázky, je možno považovat za nezdařilejší z hlediska kritické práce s relevantními zdroji informací. Fungování tzv. velkých koalic na vládní úrovni v Rakousku se promítalo také do ekonomické oblasti, kam pronikl princip sdílení státní moci a idea spolupráce různých společenských skupin, tedy princip sociálního partnerství. Jak SPÖ, tak ÖVP si krátce po roce 1945 uvědomovaly, že žádný soukromník vzhledem k poválečné kapitálové nouzi nebude schopen uvést zdemolované podniky do provozu, a tak muselo dojít k zestátnění. Vysoké, střední a nakonec i nižší pozice v zestátněných podnicích a dvou velkých bankách byly obsazovány podle stranického klíče. Tím vzrostl význam stranické příslušnosti v celé rakouské společnosti (koncem sedmdesátých let bylo asi 30 % volebního elektorátu SPÖ a ÖVP zároveň členy těchto partají). Od sedmdesátých let fungoval v Rakousku hospodářský model kombinující důraz na makroekonomickou stabilitu a vysokou úroveň sociálního zaopatření občanů (tzv. austrokeynesianismus), avšak od poloviny osmdesátých let (reálně od roku 1986) se začal prosazovat neoliberalismus zahrnující privatizační opatření. Výklad pojednává o privatizaci tzv. přímo zestátněných podniků z koncernu Österreichische Industrieholding AG⁶ a dvou zestátněných bank, které v Rakousku až do roku 2006 tvořily páteř veřejného podnikatelského sektoru.

V této kapitole je věnována pozornost i praktickému fungování austrokeynesianismu, dále jsou charakterizovány všechny privatizační vlny, včetně číselných a statistických údajů, a pak následuje závěr, že privatizace znamenala další ztrátu jedné ze starých jistot, zároveň ale umožnila zajistit vyrovnanou bilanci státního

5 Pro zajímavost uvádím, že v rakouské němčině se vžilo slovo „*der Tschusch*“ coby hanlivé označení pro příslušníka jihoslovanských či orientálních národů, především gastarbeitra.

6 V Rakousku byly postupně privatizovány zcela i částečně státní podniky z různých sektorů ekonomiky (např. VOEST Alpine – železářský a ocelářský průmysl; Österreichische Mineralölverwaltung /ÖMV/ – ropný průmysl; Simmering-Graz-Pauker /SGP/ – strojírenský průmysl).

rozpočtu, jež byla podmínkou vstupu Rakouska do EU (k němu došlo 1. ledna 1995). Země se tak posunula v ekonomické rovině od austrokeynesianismu k austroliberalismu a v mezinárodněpolitické rovině na západ (odehrál se tzv. Westverschiebung).

Pátá kapitola (s. 125–146) předkládá čtenáři zejména politologickou analýzu. Ke slovu se dostávají úvahy o rakouském stranicko-politickém systému, doprovozené analýzami volebních výsledků a chování voličů v letech 1986–2000. Nejdůležitějším poznatkem je konstatování autorů, že rakouská konsensuální politická kultura, která po druhé světové válce nahradila předválečné konfliktní vztahy dvou nejsilnějších společensko-politických táborů (křesťanskosociálního a sociálnědemokratického),⁷ se stala jistotou, o níž Rakousko přišlo v důsledku parlamentních voleb v roce 1999 a úspěchu krajně pravicové FPÖ.

Přehledný a stručný závěr (s. 147–149), jenž výborně sumarizuje a glosuje vše podstatné z výše uvedených poznatků, se pokouší najít analogii s vývojem v Československu a České republice ve stejném časovém úseku s přesahy do současnosti a vyslovuje resultát, že *„česko-rakouské vztahy na prahu 21. století jsou sice zdvořile přátelské, jejich základním atributem je ovšem spíše nezájem o jižního, resp. severního souseda, jehož pomyslný dům chápeme buď jako apartmán k pronajmutí (během dovolené v Alpách), nebo jako relikv dávne minulosti, který je zastíněn chladicími věžemi údajně zbytečných a nebezpečných jaderných elektráren“* (s. 149).

Pravdivost citované hypotézy není snadné ověřit, byť ji osobně pokládám z valné části za pravdivou. Otázkou ale je, zda by úspěšný pokus o „velké sblížení“ současné České republiky se současným Rakouskem znamenal pro oba státy, řešící na domácím i evropském kolbišti poněkud jiné problémy, výraznější benefit. Přínos se nachází jinde: Autoři postrehli v závěrečných pasážích důležitý fakt, že Rakousko v druhé polovině 20. století sehrálo důležitou roli v utváření československé, resp. české představy o „západním stylu života“ v oblasti politické (svoboda a demokracie), ekonomické (tržní hospodářství) a sociální (představa o udržitelném blahobytu).

Souhrnně lze kolektivní monografii o Rakousku v letech 1986–2000 zařadit mezi obohacující počiny nynější české historiografie soudobých dějin. Většina tezí je podložena empirickými daty a údaji z odborných syntéz, monografií, periodik a edičních nebo statistických děl nejen domácí, ale i zahraniční provenience. Autorům se podařilo na nevelkém prostoru vytvořit komplexní obraz transformace

7 Tyto konfliktní vztahy vedly v Rakousku v roce 1934 až ke krátké občanské válce označované jako „Februarkämpfe“.

jednoho středoevropského státu, čímž se ukazuje další, možná trochu latentní přínos této publikace, jímž dle mého názoru může být, samozřejmě po odpovídajících úpravách, i využití v podobě studijní příručky či vysokoškolské učebnice v nejlepším slova smyslu.

Vojtěch Szajko

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uveďte původ – Neužívejte komerčně – Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

